

עיר עמים
ir amim
عیر عمیم

עסקה אפלה בסילוואן

09.02.2013

עסקה אפלה בסילוואן

ח'אי 2009

כתיבה ותחקיר: מירון רפפורט

עריכה: אהוד תגרי

סיוע בעריכה: אורלי נוי | יהודית אופנהיימר

ועדה מלווה: עו"ד דניאל זיידמן | פרופ' אלחנן ריינר

מפות: עו"ד דניאל זיידמן

עיצוב: גאמא עיצובים

**עמותת עיר עמים ליציבות, שוויון
ועתיד מדיני מוסכם בירושלים**

המלך ג'ורג' 27 ת.ד. 2239, ירושלים 94581 | טלפון 02-6222858 | פקס 02-6233696

www.ir-amim.org.il | mail@ir-amim.org.il

עיר עמים היא עמותה ישראלית בלתי-מפלגתית העוסקת במורכבות החיים בירושלים בהקשר של הסכסוך הישראלי-פלסטיני ובעתידה הפוליטי של העיר. עיר עמים פועלת במגמה שירושלים תהיה עיר תקינה ושוויונית, תוך קידום התנאים לעתיד פוליטי יציב יותר בירושלים.

תוכן עניינים

מבוא: למה סילוואן? _____ 5

פרק 1: רקע היסטורי _____ 7

פרק 2: המאבק על אדמות סילוואן _____ 9

2.1 רקע _____ 9

2.2 האפוטרופוס לנכסי נפקדים _____ 10

2.3 רכישות מפוקפקות בסילוואן _____ 13

2.4 התנחלות בגנים הלאומיים _____ 16

2.4.1 השליטה מעל הקרקע _____ 16

2.4.2 השליטה מתחת לקרקע _____ 18

2.4.3 החתירה הכפולה תחת אדמות התושבים _____ 20

פרק 3: ארכיאולוגיה וזיכרון היסטורי _____ 23

3.1 את מי מצילות חפירות ההצלה _____ 23

3.2 שכתוב הזיכרון ההיסטורי _____ 23

3.3 הדרכות לצבא: אלע"ד מזמינה _____ 24

פרק 4: בדרך לדיסניוורלד: סילוואן העתידית כפארק שעשועים ארכיאולוגי _____ 27

פרק 5: הסיפוח השני של מזרח ירושלים _____ 31

סיכום _____ 33

נספחים

1. "המשטרה הפרטית" של המתנחלים: החיים בצל מצלמות אבטחה _____ 34

2. משרד המשפטים לא מתיר לחשוף את המקורות הכספיים של אלע"ד _____ 35

3. עמותת פרטית כזרוע שלטונית: מקרה אלע"ד _____ 36

4. תגובות המוסדות הציבוריים המזכרים בדו"ח _____ 38

כפר סילוואן

צילום: אחמד סוב-לבן

מבוא: למה סילוואן?

סוגיית ירושלים היא המסובכת מכל הנושאים שיונחו על שולחן המשא ומתן בין ישראל והפלסטינים ומגלמת את תמצית הסכסוך בשאלות של טריטוריה, דת ולאום. חשיבותה כה גדולה, שהסדר בעניינה יסלול עבור ישראל את הדרך להסכם עם העולם הערבי והמוסלמי בכלל. הבעיות שמציגה ירושלים עקרוניות ומעשיות ומתייחסות לשאלות של ריבונות, חלוקה, שילוב העיר או ניתוקה מהרצפים האורבניים המקיפים אותה ועוד, אך מוסכם על הכל שלב המחלוקת פועם ב"אגן הקדוש": הר הבית (חראם אל שריף), העיר העתיקה וסביבותיה.

פוטנציאל ההתלקחות של הר הבית מוכר היטב: בין השאר, פתיחת מנהרת הכותל ב-1996 הסתיימה בעשרות הרוגים ישראלים ופלסטינים, ובספטמבר 2000 פרצה האינתיפאדה השנייה אחרי שאריאל שרון עלה להר הבית. אולם בעוד אזור הר הבית נבחן בזכוכית מגדלת, הרי בשכונת סילוואן, הנושקת לעיר העתיקה ולמסגד אל אקצא מדרום ומצויה בלב לבו של "האגן הקדוש", מתחוללים שינויים מפליגים בסטטוס-קוו: סילוואן עוברת תהליכים מואצים של השתלטות ישראלית, בעיקר באזור המכונה "עיר דוד" בפי הישראלים ו"ואדי חילווא" בפי הפלסטינים.

בשנים האחרונות, חלקים ניכרים מהאזור נעקרו מידי האוכלוסיה המקומית. רכוש וקרקע ציבוריים "הופרטו" ללא מכרזים והועברו לידי עמותות פרטיות של הימין האידיאולוגי. אלו פועלות כקבלניות ביצוע הזכות להגנת רשויות השלטון, אך אינן מחויבות לדין וחשבון ציבורי ולא להגבלות החוקיות והמנהלתיות החלות על גופים ממשלתיים.

המדיניות הישראלית מפלה בגלוי נגד התושבים הפלסטיניים של סילוואן ודוחקת את רגליהם. זה הרקע ליוזמה האחרונה של עיריית ירושלים לפנות מתושביהם ולהרוס את הבתים בשכונת אל-בוסתן שבסילוואן, בנימוק שהבנייה בה אינה חוקית, כדי להקים בה גן ארכיאולוגי. מהלך זה מיועד להעביר שטחים נוספים מידי התושבים הפלסטיניים לשליטה ישראלית, תוך היתלות בעייתית באמתלה חוקית לקידום סדר יום פוליטי.

מדיניות זו מחוללת מתחים בין יהודים לפלסטינים בשכונה, והמשכה עלול להוביל להחלת מימד קהילתי ודתי על הסכסוך הלאומי. כבר עתה מבתרות את אדמות הכפר חפירות ארכיאולוגיות, אשר למרות חשיבותן ההיסטורית, הלאומית והאוניברסלית הן מופקדות בידי גופים פרטיים, חלקן סגורות לציבור הרחב. בפועל מתעורר החשד שהחפירות הן אמצעי להשתלט על אדמות הכפר, בשעה שממצאיהן משמשים לשכתוב הזיכרון ההיסטורי. זה לא כבר הוחל בחפירת מנהרה שתחילתה בבריכת השילוח, והיא אמורה לחצות את השכונה עד למרומיה ולהגיע לפאתי הר הבית.

מדובר במפעל התנחלות מאסיבי. האם הוא פרי החלטה ממשלתית רשמית, שהתקבלה אחרי דיונים ממצים והוצגה במלואה לדין ציבורי? לא ידוע על כך. ואף על פי כן, כמתועד בדוח זה, תהליך ההשתלטות נעשה ביוזמה, עידוד, סיוע, מימון, תמיכה והגנה של השלטון, וזרועותיו הממלכתיות והעירוניות.

תוכנית בניין עיר 11555 שהגישה עיריית ירושלים מוציאה את המרצע מהשק לגבי הכוונות של ישראל ביחס לסילוואן, כמו גם האזורים הפלסטיניים המקיפים אותה.

סילוואן היא מקרה מבחן למדיניות הישראלית במזרח ירושלים. בה בעת מתחזק הרושם שהיא גם אבן הראשה של מהלך מקיף ושיטתי, שתכליתו להשתלט על השטחים הפלסטיניים המכתרים את העיר העתיקה, לנתק אותה מהמארג האורבני של מזרח ירושלים ולחברה עם גושי ההתיישבות היהודיים שבצפון-מזרח ירושלים ואזור E1.¹

למהלכים אלה נודעת חשיבות פוליטית ומדינית מכרעת, כיוון שהגשמתם תקשה על השגת הסכם בר קיימא בין ישראל לפלסטינים, והם עלולים להביא את היחסים בין ישראלים ופלסטינים בירושלים לנקודת רתיחה.

מטרת הדו"ח הנוכחי היא להביא לידיעת הציבור את המתחולל באחד האזורים הרגישים ביותר בירושלים, לחשוף את הבעייתיות החוקית והמנהלית שביסוד ההתנהלות של השלטון הישראלי באזור, ולהתריע מפני הסכנות הגלומות בהמשך התהליך.

¹ תהליך זה מאיץ כבר עתה את הניוון הכלכלי, התרבותי והחברתי של מזרח ירושלים. ראו דו"ח "ירושלים 2008: תמונת מצב", http://www.ir-amim.org.il/_Uploads/dbsAttachedFiles/AnnualReport2008Heb.pdf

פרק 1: רקע היסטורי

מקור השם "סילוואן" הוא כנראה בשם "סילואם", המופיע בכתבי יוספוס פלביוס, שהוא הצורה הלטינית של "שילוח", כשם הבריכה אליה מוליכה הנקבה הידועה. עבור הפלסטינים מסמן השם "סילוואן" שטח המקיף כ-2194 דונם בדרום מזרח ירושלים שבו מתגוררים כ-31 אלף איש, רובם ככולם פלסטינים.² בצפון גובלת סילוואן בחומה הדרומית של העיר העתיקה ובהר ציון, במערב בשכונת אבו תור, במזרח בהר הזיתים, בדרום ובדרום-מזרח בשכונת ג'בל מוכבר. שכונות ואדי קדום, ראס אל עמוד, וסט אל-בלד, חארת אל טאנק, ביר איוב, אל-יאמאן, עין אל לזה, אל-בוסתן ו-ואדי חילוה נחשבות כולן חלק מסילוואן, מבחינת הזיקה המשפחתית והגיאוגרפית בין תושביהן. (ראו מפה כללית של סילוואן)

מאז תחילת ההתנחלות הישראלית באזור בשנות התשעים נעשה שימוש רב במסמכים ובתקשורת הישראלית בשם "עיר דוד" לתיאור חלק מסילוואן. במובן המצומצם, השם "עיר דוד" מתייחס לגבעה שעליה עמדה ירושלים הקדומה, התחומה בהר הבית מצפון, ברחוב ואדי חילוה (או "מעלות עיר דוד" בשמו הישראלי) ממערב, ובנחל קידרון ומעיין הגיחון ממזרח. לגבי הפלסטינים, אזור "עיר דוד" הוא חלק משכונת ואדי חילוה, שהיא חלק מסילוואן רבתי.

במחצית השנייה של המאה ה-19 החלו משלחות ארכיאולוגיות לחפור בגבעה זו, המשתפלת משער האשפות לכיוון מעיין הגיחון ובריכת השילוח. בחפירות, שנמשכות לסירוגין מאז ועד היום, התגלה כי באתר זה ישבו בני אדם כמעט ברציפות מהאלף הרביעי לפני הספירה ואילך. ביצורים מרשימים שהתגלו במורד הגבעה, כמו גם מערכת מים מפותחת שנחשפה, הם ראיה לכך שכבר במאה ה-18 לפנה"ס - "התקופה הכנענית", הקודמת לכיבוש הישראלי ב-700 שנה - עמדה במקום עיר גדולה למדי.

החוקרים חלוקים בדעתם לגבי חשיבותה של העיר במאות ה-10 וה-11 לפנה"ס, תקופת "הממלכה המאוחדת" של דוד ושלמה. לפי שמואל א', דוד כבש את העיר מידי היבוסים וקרא אותה על שמו, "עיר דוד". הארכיאולוגית אילת מזר טוענת כי מצאה על ראש הגבעה שרידים מארמון המלך דוד, אך רוב החוקרים סבורים כי הממצאים דלים, ואין בהם די כדי להסיק על קיום מרכז שלטוני על הגבעה בתקופה זו.³

לעומת זאת, מוסכם שאזור זה שימש כמרכז שלטוני עברי בתקופת ממלכת יהודה המאוחרת (המאות 6-8 לפנה"ס): כך, ב-1880 נחשפה כתובת עברית המציינת את סיום חפירת נקבת השילוח, שהובילה מים מהגיחון לבריכת השילוח ונחצבה בימי המלך חזקיה (המאה ה-8 לפנה"ס).

החפירות מצאו עדויות לחורבן ירושלים לאחר שנבוכדנצר כבש אותה ב-586 לפנה"ס. מאוחר יותר יושב האזור בימי עזרא ונחמיה (המאה ה-6 לפנה"ס). בימי בית שני שכן רוב היישוב היהודי בתוך חומות העיר. לפי ממצאים ארכיאולוגיים והיסטוריים, היישוב באזור נמשך גם לאחר חורבן בית שני (70 לספירה ואילך). בתקופה הביזנטית ובתקופה המוסלמית הקדומה (התקופה העבאסית) היה היישוב באזור מפותח למדי, וכלל גם שכונה קראית. האזור חרב ברעידת אדמה ב-1033, ומאז ועד ראשית העת החדשה היה היישוב על הגבעה דליל למדי. במהלך השנים התפתח הכפר סילוואן על הגבעה שממזרח לעמק נחל קדרון, ותושביו המשיכו לעבד את אדמות ואדי חילוה, מערבית לנחל. בשנות ה-30 עמדו בואדי חילוה - על פי מפות בריטיות - כעשרים בתים. ככל הנראה, סילוואן הוכללה בגבול השיפוט של ירושלים רק בתקופה הירדנית, בשנים 1951-2.

בראשית המאה ה-20 רכש הברון רוטשילד אדמות במורדות המזרחיים של גבעת ואדי חילוה במטרה לייצע אותן לחפירות

² השנתון הסטטיסטי 2006.

³ על יוכו הארכיאולוגיים והדיון בממצאים של הפרופ' יגאל שילה מהאוניברסיטה העברית ופרופ' רוני רייך ואלי שוקרון מרשות העתיקות ראו פרק 3 סעיף ב, וכן <http://www.cityofdavid.org.il/images/pdf//8.pdf>

ארכיאולוגיות. זמן קצר לפני כן, בשנות ה-80 של המאה ה-19, רכשו יהודים אדמות בדרום סילוואן והקימו עליהן יישוב בשם כפר השילוח. בשנות השיא התגוררו במקום יותר ממאה משפחות יהודים יוצאי תימן. בשנות מלחמת העולם הראשונה החלה עזיבה של היישוב ועד שלהי שנות ה-20 (מאורעות תרפ"ט) ו"המרד הערבי" ב-1936 התרוקן כפר השילוח מתושביו היהודים. ככל הידוע, באותה תקופה התגוררה בואדי חילוה עצמו משפחה יהודית אחת במבנה המוכר היום כ"בית מיוחס", וגם היא עזבה את ביתה במהלך שנות השלושים.

* * *

"אזור המריבה" שדוח זה עוסק בו הוא המדרון שבו עמדה "עיר דוד" ההיסטורית, הכולל גם את המורדות המזרחיים של הר ציון ואת שכונת אל-בוסתן, השוכנת בעמק שבין גבעת ואדי חילוה/עיר דוד ובין החלק העתיק של סילוואן (ווסט אל-בלד). המדובר בשטח המקיף כ-117 דונמים בלבד. באזור זה מתגוררים, ע"פ הערכות, כ-2,600 פלסטינים וכ-60 - 70 משפחות יהודיות, ונוספות עליהן כ-10 משפחות יהודיות המתגוררות בשני מבנים ב"שכונת התימנים", בשכונת ווסט אל בלד (ראו מפת סילוואן).

פרק 2: המאבק על אדמות סילוואן

2.1 רקע

מאז כיבוש מזרח ירושלים ב-1967 וסיפוחה העמיקה ישראל את שליטתה במזרח העיר. רוב המאמץ הישראלי היה ממלכתי: ישראל הפקיעה עשרות אלפי דונמים במזרח ירושלים מבעליהם הפלסטיניים בנוהל הקרוי "הפקעת משרד האוצר", משרד השיכון תכנן קרוב ל-50,000 יחידות דיור על אדמות אלה ובנה אותן, ומוסדות התכנון של עיריית ירושלים קידמו את הקמת השכונות החדשות, שכיום מתגוררים בהן כ-190,000 איש, רובם ככולם יהודים.

סדי קולק, מי שעמד בראש עיריית ירושלים מאז כיבוש העיר המזרחית וסיפוחה ב-1967 ועד 1993, התנגד להתיישבות יהודים בתוך השכונות הפלסטיניות, בהנחה שצעד זה יגרום לחיכוכים ומהומות שיסכנו את עצם השלטון הישראלי במזרח ירושלים, ומהחשש ששינוי הסטטוס קוו סביב האתרים הקדושים יחולל התלקחות על רקע דתי ויביא להתערבות בינלאומית. החריג היחיד למדיניות זו היה ההתיישבות ברובע היהודי בעיר העתיקה, שהחלה מייד אחרי יוני 1967.

מאמצע שנות ה-80 השתנו פני הדברים. אריאל שרון, שר הבינוי והשיכון, עודד התיישבות יהודים במזרח העיר. שרון עצמו רכש בית בעיר העתיקה ומשרדו ניצח על העברת עשרות נכסים בעיר העתיקה ובמזרח ירושלים בכלל לידי עמותות מתנחלים, המיישמות מדיניות ימנית-דתית-לאומית כחלק מהשקפת עולם מוצהרת. עיכוב זמני חל במדיניות זו לאחר הגשת מסקנות וועדת קלוגמן ב-1992 (ראו להלן), אך מסוף שנות התשעים ואילך היא צברה שוב תאוצה. ואולם, לאור הכישלון היחסי של ההתיישבות הישראלית בעיר העתיקה, שנותרה דלילה למרות המאמצים שהושקעו במימושה⁴, הועתק מאמץ ההתיישבות אל מחוץ לחומות העיר העתיקה, ויותר מכל אל שכונת ואדי חילווא/עיר דוד בסילוואן.

מאמץ זה הונע על ידי שני כוחות עיקריים. הראשון הוא המניע הדתי-לאומי, השואב את עוצמתו מזרמים עמוקים בימין הדתי. הדחף המשלים אותו הוא השאיפה הפוליטית, שהתחזקה מאד אחרי הסכם אוסלו ב-1993, לסכל כל אפשרות של חלוקת העיר בהסכם שלום עתידי בין ישראל והפלסטינים.

כפי שנראה להלן, תנופות ההתנחלות העיקריות במזרח ירושלים נעזרו, ישירות ובעקיפין, בגורמים ממשלתיים בכירים בממשלות ישראל השונות שכיהנו בשנות השמונים, התשעים והאלפיים.

* * *

מאז 1967 גדל מאד מספר תושבי סילוואן והכפר נעשה עירוני יותר בצביונו. בשנים אלה סבל הכפר מהזנחה מצד הרשויות הישראליות: סילוואן מופיעה בתחתית דירוג האזורים הסטטיסטיים בירושלים לפי המדד החברתי-כלכלי שחושב על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה⁵. חלק ניכר מהכבישים בכפר אינו סלול. אין פינוי מסודר של זבל וחלק מבתי הכפר אינם מחוברים לרשת הביוב. תיכון אחד משרת 31,000 תושבים, והתלמידים נאלצים לנסוע לבתי ספר מרוחקים בעיר. בשכונה אין מתנ"ס או מרכזים קהילתיים אחרים ואפילו לא גינה ציבורית אחת.

אך המכשיר המרכזי שבאמצעותו הצליחה ישראל להשתלט על חלקים ניכרים מסילוואן מחד, ולערער את אחיזת התושבים באדמתם מאידך, היה והינו: חוקים בכלל, וחוקי הבנייה (והעדרם) בפרט.

ב-42 שנות השלטון הישראלי במזרח ירושלים אישרו מוסדות התיכנון רק תוכניות בניין עיר (תב"ע) ספורות, המתייחסות לאחוזים בודדים משטח סילוואן, באזור ואדי חילווא ואל-בוסתן לא אושרה אף לא תוכנית בנין עיר אחת, למעט תוכנית

⁴ נכון לאוגוסט 2005 התגוררו בעיר העתיקה 35,000 פלסטינים לעומת כ-60 משפחות יהודיות ועוד 400 תלמידי ישיבה, לא כולל הרובע היהודי. (מקור: דו"ח הוועדה הציבורית לבדיקת השמירה ואבטחת מתחמים במזרח ירושלים).

⁵ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "אפיון יחידות גיאוגרפיות וסיווג לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה". פרסומי מפקד האוכלוסין והדיוור 1995, מס' 13, (לוח' 7) ירושלים, 2000.

כללית בשם עמ/9 המייעדת את השטח ל"שטח ציבורי מיוחד", שכל בנייה בו דורשת אישור מיוחד, ותוכנית נוספת, עמ/6, שגם היא תוכנית שימורית בעיקרה ודומה למדי ל-עמ/9. מאז 1967 ניתנו לתושבים הפלסטיניים בשטח ואדי חילוה פחות מעשרים היתרי בנייה, וגם אלה מתייחסים בעיקר לתוספות מינוריות לבנייה קיימת. העדר התב"עות הוא גזירה שציבור שואף חיים וצמיחה לא יכול לעמוד בה, ובהעדר תוכניות בניין עיר - שהן הבסיס החוקי **ההכרחי** לכל תכנית בנייה שהיא - נכון ל-2009, **הרוב המכריע של המבנים בסילוואן בכלל ואל-בוסתן בפרט נבנו ללא היתר**, ואלפי תושבי הכפר הם עברייני בנייה להלכה ולמעשה. מאז 1967 מאות תושבים פלסטינים הורשעו בבנייה ללא היתר ונקנסו בסכומים שנעים בין אלפים בודדים לעשרות אלפי שקלים, ומספר בתים נהרסו. על רקע זה הצהירה עיריית ירושלים, שבכוונתה לבצע הריסות בתים מאסיביות בשכונת אל-בוסתן, בנימוק שהם "לא חוקיים".⁶

המדיניות באשר לאכיפת חוקי הבנייה שונה לגמרי כאשר מדובר בתים של מתנחלים בסילוואן, כפי שעולה מסיפורו של "בית יהונתן", מבנה בן שבע קומות שבנה קבלן פלסטיני עבור עמותת "עטרת כוהנים" בלב "שכונת התימנים" בסילוואן. המבנה הוקם ללא היתר ותוך חריגה מתכנית המתאר האזורית, המתירה לבנות עד גובה שתי קומות. היועץ המשפטי של עיריית ירושלים העיד בכתובים שהופעלו עליו לחצים כבדים מצד חברי כנסת ימניים ואף בכירים בעיריית ירושלים "להלבין" את "בית יהונתן". על אף אי-החוקיות האופפת את עצם קיומו, הכניסה אל "בית יהונתן" זכתה לליווי משטרתי צמוד,⁷ ועד היום זוכים דייריו לאבטחה צמודה, במימון משרד השיכון (ראו נספח).

* * *

בעוד ישראל מערערת בשיטתיות את החיבור החוקי של תושבי סילוואן לאדמתם ובתיהם, היא החלה להעמיק את השליטה על הכפר בשלושה שלבים, שכולם כאחד קשורים לקרקע ובתים:

- * עד 1992 על ידי השתלטות על בתים, שחלקם הוכרזו כ"נכסי נפקדים" על בסיס חוק נכסי נפקדים.
- * אחרי 1992 על ידי רכישת בתים מפלסטינים, בתהליך שכלל, לטענת עדים ומעורבים - ולפי פסיקות של בתי משפט ישראליים - איומים, הצהרות כוזבות, מסמכים מזוייפים, והחתמת עדים לאחר מותם(!).
- * משלהי שנות ה-90 ואילך, על ידי העברה מאסיבית של נכסים ושטחים ציבוריים, בעלי חשיבות לאומית ואוניברסלית (היסטורית וארכיאולוגית) לשליטה בלעדית של עמותות הימין האידיאולוגי, הפועלות ליישום פיזי של נוכחות ישראלית מעל הקרקע ומתחתיה.

2.2 האפוטרופוס לנכסי נפקדים

המתנחלים הראשונים מעמותת אלעד⁸ ('אל עיר דוד') נכנסו לעיר דוד/ואדי חילוה באוקטובר 1991 לאחר עבודת הכנה מקיפה עליה ניצח אריאל שרון, אז שר הבינוי והשיכון, ובעזרה פעילה של משרדו: חברות משרד השיכון העבירו לידי עמותת אלעד נכסים שבהם התגוררו תושבים פלסטינים בתמורה לסכומים סמליים, וזאת לאחר שחלק מנכסים אלה נלקחו מידי בעליהם הפלסטיניים על בסיס "חוק נכסי נפקדים".⁸

⁶ זו המדיניות הישראלית במזרח ירושלים בכלל. ראו דוח עיר עמים, "ירושלים 2008: תמונת מצב", שם.

⁷ בינואר 2007 הורה ביהמ"ש לעניינים מקומיים לאטום את המבנה. מאז הוא עבר בכל הערכאות, וכולן אישרו את פסק הדין. מאז יולי 2008 מדובר ב"צו חי", כלומר צו שבית המשפט הורה לעירייה לבצעו ללא דיחוי (ת"פ 7470/05, השופט א.צ. בן זמרה, בית המשפט לעניינים מקומיים, ירושלים. השופט ג' כנפי-שטייניץ מבית המשפט המחוזי בירושלים דחתה את הערעור, ולנאשמים לא ניתנה רשות ערעור לעליון); לנסיבות ל"הלבנת" הבית, ראו מכתביו של עו"ד חביליו לשר השיכון, ליועץ המשפטי לממשלה ולמפק"ל המשטרה, 22.8.2005, ומכתב מה-15.10.2007; לליווי המשטרתי בעת הכניסה/פלישה לבניין, ראו תצהיר רפ"ק שלום מוחה, 21.4.2004; למימון משרד השיכון, ראו ת"פ 7470/05, ונספח 3 בדוח זה.

⁸ האפוטרופוס לנכסי נפקדים הוא גוף השייך פורמלית למשרד האוצר. מכוח החוק, הוא רשאי לרשום נכס כ"נפקד" אם הוכח שבעל הנכס היה נפקד ברגע הקובע במאי או יוני 1948. הליך הרישום של הנכס כנפקד אינו פומבי, ולבעל הנכס אין כל דרך לדעת שהנכס שלו נרשם כנפקד; הוא אינו יכול לעצור את ההפקעה בצעדים משפטיים; ואינו זכאי לקבל פיצוי על הנכס שנרשם כנפקד. עם זאת, הוא יכול לפנות לבית משפט ולבקש לבטל את רישום הנכס כנפקד, במידה ויצליח להוכיח שבעל הנכס לא היה נפקד בתאריך הקובע ב-1948.

קבלנית הביצוע העיקרית (אך לא היחידה) של מדיניות זו היתה עמותת אלע"ד, שהוקמה ב-1986 ע"י דוד בארי, לשעבר סגן מפקד יחידת המסתערבים "דובדבן", במטרה "לגאול קרקעות ולהחזיר את התודעה היהודית לעיר דוד." אלע"ד, למען הסר ספק, היא בשר משרה של תנועת ההתנחלות,⁹ אך כפי שעולה מדוח זה, בסאגה של סילוואן וההתנחלות במזרח ירושלים, אלע"ד משמשת כסוכנות ממשלתית לכל דבר ועניין.

שיטת ההשתלטות על הנכסים פעלה כך: בארי, קק"ל ו"הימנותא" (חברת-בת של קק"ל) הגיעו להסכם לא כתוב, לפיו יאתר בארי נכסים שהיו בבעלותן של משפחות יהודיות בסילוואן בתחילת המאה ה-20, וקק"ל תפעל לפינוי הפלסטינים, שהתגוררו בהם במשך עשרות שנים. אלע"ד התחייבה לממן את הפיצויים לפלסטינים שיפנו מבתיהם, ובתמורה לשכור או לחכור מקק"ל את הנכסים בתמורה לסכומים סמליים - לרוב דיירות מוגנת - לתקופה בלתי מוגבלת. הסכמים אלה נערכו ובוצעו ללא מכרז.¹¹

כך לדוגמה, ב-1987 נחתם הסכם בין קק"ל לאלע"ד, לפיו העמותה תשלם פיצויי פינוי למשפחת גוזלן שהתגוררה בנכס שהיה שייך בעבר לקק"ל, ובתמורה קק"ל תעניק לאלע"ד חוזה שכירות מוגנת בנכס.¹² העובדה שאבי משפחת גוזלן הציל חיי יהודים בפרעות תרפ"ט לא סייעה למוחמד גוזלן, וב-2005, לאחר מיצוי הליכים משפטיים ממושכים, הוא פונה עם משפחתו מביתו.¹³

שיטה שנייה להשגת בתים היתה באמצעות חוק נכסי נפקדים: האפוטרופוס על נכסי נפקדים היה מכריז על נכסים פלסטיניים מסויימים כ"נכסי נפקדים", בעקבות מידע שהגיע אליו, בין השאר, מעמותות המתנחלים עצמן ומפלסטיני שעבד בשירותן וחתם על שורה של תצהירים, שבחלקם היו כוזבים.¹⁴ בתי ה'נפקדים' הועברו לרשות הפיתוח של המינהל וממנה לחברת עמידר או לזרוע אחרת של משרד השיכון, ואלה העבירו אותם, בהסכמי שכירות מוגנת ובתמורה לסכומים פעוטים, לידי אלע"ד.

חשוב לציין שעוד ב-1968 אסר היועץ המשפטי מאיר שמגר להחיל את "חוק נכסי נפקדים" על פלסטינים ממזרח ירושלים המתגוררים ביהודה ושומרון (כלומר, תחת שלטון ישראלי), אך לאחר כינון ממשלת מנחם בגין ב-1977 וביזמת שר החקלאות דאז, אריאל שרון, שב והופעל החוק "כהסדר זמני עד שיובא לעיון מחדש". ב-1992, בעקבות דוח וועדת קלוגמן (ראו להלן), הורה היועץ המשפטי לממשלה חריש להפסיק את השימוש בחוק; ב-2004 החליטה ממשלת שרון להפעילו שוב, אך כעבור שנה הורה היועץ המשפטי מזוז "להפסיק מיידית" את החלת החוק, בעודו מצטט את נימוקי שמגר.¹⁵

בתהליך ההשתלטות על נכסים בסילוואן נעשה שימוש נרחב בחוק בעייתי זה. אחד הנכסים שעליו השתלט האפוטרופוס בסילוואן הוא בית משפחת עבאסי (לימים "בית הטיירה"), הסמוך למעיין הגיחון וכולל תשע דירות ושני מחסנים.

⁹ דו"ח אלע"ד, רשם העמותות.

¹⁰ חברי הנהלת אלע"ד כללו בין השאר את אורי אליצור, עדי מינץ ואבי מעוז, מראשי יש"ע. וב-1999 היא קיבלה מתנועת אמנה, התנועה המיישבת של גוש אמונים, תרומה בסך 750,000 ש.

¹¹ לפירוט מלא של "השיטה" ראו עתירה 4747/91 שהגישה אלע"ד לבג"צ, כשתבעה להישאר בנכסים שעליהם השתלטה בדרך זו.

¹² בג"צ 4747/91, שם.

¹³ מייד לאחר כיבוש מזרח ירושלים ב-1967 הפגיש כתב "ידיעות אחרונות" בין יוסף מימוני, בנו של שלמה מימוני, הרב של "כפר השילוח" בשנות ה-20, ובין מוחמד גוזלן, שהחזיק מכתב מאת שלמה מימוני, שבו כתב שאביו [של גוזלן] הציל את יהודי השכונה ב-1929. מימוני אמר אז לגוזלן כי הוא "מרגיש חובה לכבד את חתימתו של אבא ז"ל... חלילה לנו להיות כפויי טובה, נעשה הכל למענך." (ידיעות אחרונות, 20.9.1967).

¹⁴ בחוות דעת מנובמבר 1991 הצהיר היועץ המשפטי חריש כי הפלסטיני, שעל סמך תצהיריו הוכרו נכסים בסילוואן כנפקדים, נחשב בעבר כמי שהגיש תצהיר "ללא כל יסוד". ואילו אהרון שקרג'י, אז האפוטרופוס על נכסי נפקדים, העיד בפני ועדת הביקורת של הכנסת שפלסטיני מסוים הצהיר על "אולי עשרה, חמישה עשר" נכסי נפקדים במזרח ירושלים, ושהוא [שקרג'י] הכריז על נפקדות הנכסים בעקבות תצהירים אלה; שקרג'י הוסיף שהוא מוכן לקבל תצהירים ממי "שידוע שבעבר העיד עדות שקר". "מספיק סתם מכתב של מישהו ואתה תופס את הנכס?" שאל אותו ח"כ חיים אורון. "כן", ענה שקרג'י.

¹⁵ "לא ראינו הצדקה כך שסיפוח מזרח ירושלים, והוא בלבד, יביא לנטילת רכושו של אדם, שאינו נפקד למעשה, אלא נמצא מאותו המועד בו הגיע רכושו לידינו, בתחום שלטון כוחות צה"ל", מצוטט שמגר בחווה"ד של היועץ המשפטי מני מזוז, 1.2.2005. <http://www.justice.gov.il/1.2.2005>. MOJHeb/YoezMespati/News/hifkadim.htm

דוד בארי מאלע"ד שם עין על בית עבאסי והתחפש למדריך טיולים כדי שיוכל לתור את הבית מבפנים.¹⁶ בספטמבר 1987 הוכרז בית עבאסי כ"נפקד", בעקבות לחץ שהמינהל ובארי הפעילו על האפוטרופוס לנכסי נפקדים, לפי עדות האחרון.¹⁷ ביולי 1991 השכירה חברת עמידר את הנכס לעמותת אלע"ד, וב-10 באוקטובר באותה שנה פרצו אנשי אלע"ד לבית באישון ליל, בשעה שבני המשפחה נמו את שנתם. הפורצים השתלשלו באמצעות חבלים מחלון בגג, שברו מנעולי דלתות, השליכו רהיטים לחצר הפנימית ועלו שוב לגג, שם פצחו בשירה וריקודים והניפו את דגל ישראל לאור השחר המפציץ.¹⁸

ביהמ"ש המחוזי בירושלים פסק שהכרזת בית עבאסי כנכס נפקד התבססה על תצהיר שקרי, נטול כל בסיס עובדתי או משפטי, וההליך כולו היה נגוע ב"חוסר תום לב קיצוני".¹⁹ ואף על פי כן, עד היום מצוי הנכס הזה בהליכים משפטיים נפתלים, ואנשי אלע"ד מתגוררים בו.

בסך הכל, בדרך זו הועברו לידי עמותות הימין 68 נכסים במזרח ירושלים, מתוכם 14 הועברו לידי עמותת אלע"ד בסילוואן. לפי נתונים שאסף עו"ד דניאל זיידמן מעמותת "עיר עמים", היקף הנכסים של קק"ל ושל האפוטרופוס לנכסי נפקדים שהועברו בדרכים אלה לידי אלע"ד בסילוואן עומד על כ-28 דונמים. בנוסף, לפי הנתונים של זיידמן, העבירה המדינה לידי אלע"ד 2 דונמים נוספים שהיו בבעלותה בסילוואן, ירושה משטחים שהפקיעה ממשלת המנדט הבריטי וקרקע שרכשה המדינה לפי בקשת המתנחלים. בסך הכל, מסרו המדינה וקק"ל לידי אלע"ד כ-36 דונם מכלל שטח עיר דוד/ואדי חילוה (כ-116 דונמים), כלומר **כרבע** מאדמות השכונה.

לאור ממצאי וועדת קלוגמן, אפשר לשרטט את הדינמיקה שבאמצעותה הועברו נכסים כגון בית עבאסי מידיים פלסטיניות לבעלות ישראלית, בחסות רשויות המדינה ובתמיכתן:²⁰

1. נציגי העמותות (אלע"ד, עטרת כהנים) איתרו נכסים פלסטיניים והיו מעורבים בתהליך הצהרת הנכס כנפקד. חלק מההצהרות נחתמו מול עורכי הדין של העמותות, ורבות מהן על ידי מצהיר סדרתי שהוכח כבלתי אמין.
2. האפוטרופוס על נכסי נפקדים (משרד האוצר) הכריז על הנכס כנפקד, בלי שבדק אם ההצהרות אכן נכונות.
3. האפוטרופוס 'מכר' (ללא תמורה) את הנכס לרשות הפיתוח (מנהל מקרקעי ישראל).
4. וועדה המשותפת לחברת "עמידר" ומשרד השיכון החליטה למי יוחזרו או יושכרו הנכסים. בוועדה זו ישבו נציגי עמותות הימין כמו דוד בארי (אלע"ד) ואבי מעוז (אלע"ד, ולימים מנכ"ל משרד השיכון בתקופת השר שרנסקי), שהיו מעורבים, כזכור, ב'סימון' הנכסים כנפקדים; וכמנהלי פרויקטים של עמידר, הם גם קבעו את סכומי הכסף שיוקצו לשיפוץ הנכסים הנ"ל טרום העברתם לחוכרים, ואישרו את תקציבי האבטחה שלהם. במצטבר, המדובר היה בעשרות מיליוני שקלים.²¹
5. אותם חברי וועדה גם החליטו להשכיר או להחכיר את הנכסים לעטרת כהנים (בעיר העתיקה) ולאלע"ד (סילוואן) - כלומר, לעמותות שבראשן עמדו.

¹⁶ "עבאסי היה שומר המעין... [אז] דויד'לה לקח כרטיס של מדריך טיולים ושם תמונה שלו, ותקופה אחכה היה לוקח תיירים מדומים לסיוור... ולאט לאט הוא התיידד עם עבאסי... כמובן שהכל היה מבוים." (שיחה עם מיכל בארי, אשתו של דוד בארי, ארכיון אלע"ד).

¹⁷ בדיון בביהמ"ש המחוזי בירושלים, בתיק עזבון המנוח אחמד חסין מוסא אלעבאסי ואח' נגד רשות הפיתוח ואח', ת.א. 895/91, העיד שקרג'י שהסתפק בתצהיר שהונח על שולחנו ולא בדק אישית אם בית משפחת עבאסי היה נכס נפקד; והוסיף שהמינהל לחץ עליו להכריז על נכסים בסילוואן כנכסי נפקדים ולהעביר אותם לרשות הפיתוח. בלחץ הזה, העיד שקרג'י, היה מעורב גם בארי עצמו.

¹⁸ אריה דיין, "ספר סילוואן" (לא ראה אור).

¹⁹ "לא זו בלבד שלא הוכח תום לבו של האפוטרופוס [לנכסי נפקדים]", כתב השופט ברנר בפסיקתו, "אלא הוכח בעליל שגם הכרזת הנכס כולו כנכס נפקד וגם מכירתו לרשות הפיתוח פסולות הן, משום שנעשו בחוסר תום לב קיצוני ואין כל בסיס - בעובדות ובדין - להכשירן." עזבון המנוח אחמד חסין מוסא אלעבאסי ואח' נגד רשות הפיתוח ואח', ת.א. 895/91

²⁰ דו"ח הוועדה לבדיקת מבנים במזרח ירושלים, 10.9.1992 [קלוגמן היה באותה עת מנכ"ל משרד המשפטים].

²¹ דו"ח קלוגמן נוקב בסכומים של 23,403,504 ש"ח, 15,000,000 שקל ישן, 807,000 דולר ו-270,000 דינר ירדני, אך מעריך שאפשר והסכום הכולל היה גבוה יותר. דוח קלוגמן, שם.

להלכה המשכיה אלע"ד להיות עמותה פוליטית פרטית; בפועל היא שימשה כזרוע של השלטון. דוח קלוגמן (שם) אמנם הגדיר נהלים אלה כ"ניגוד אינטרסים חמור", אך התמונה המתקבלת היא של זהות אינטרסים: בכירים בשלטון יזמו מדיניות זו, הרשויות הממלכתיות מימנו אותה ותמכו בה; ואלע"ד הגשימה אותה. במלים של דורון שפילמן, מנהל הפיתוח של אלע"ד: "אנחנו כמעט סניף של ממשלת ישראל".²²

* * *

בשלב הראשון התנגדה המשטרה לכניסת המתנחלים לסילוואן מחשש ל"שלום הציבור" והם פונו מרוב המתחמים ששהו בהם. אולם בדצמבר 1991, בעקבות לחץ מצד שרי הימין, הורתה הממשלה להחזיר את המתנחלים למתחמים בסילוואן "עד לביור זכויותיהם". בנכסים אלה מתגוררות עד היום רוב המשפחות היהודיות בעיר דוד/ואדי חילוה.

בעקבות ממצאי ועדת קלוגמן הורתה הממשלה, בראשות ראש הממשלה דאז יצחק רבין, למשרד מבקר המדינה לחקור את הפרשה, אך החקירה הופסקה בהוראת הקבינט הבטחוני.²³

במאי 1998 הסביר אברהם הללי, בכיר דאז בקק"ל, את מדיניות הארגון ביחס לאלע"ד וסילוואן במהלך עדות שנתן בבית המשפט: "זו מדיניות הקרקעות של קק"ל: ש[הקרקעות] יוחזרו ליהודים למטרות ישוב יהודים בארץ ישראל [...]"²⁴.

מעניין לציין שאריאל שרון, שר השיכון ולימים ראש הממשלה, בחר להציג את השקפותיו דווקא במסגרת עתירה שהגישה אלע"ד: "עיר דוד היא מקום בעל חשיבות גדולה לעם היהודי מבחינות רבות, ובתוכן הבחינה ההיסטורית, הבחינה הלאומית והבחינה הדתית [...] המקום קרוב לחומת העיר העתיקה ולרובע היהודי והוא עשוי להשתלב היטב באזורי היישוב היהודי שבסביבתו [...] אכלוס יהודים בבתיים שבעיר דוד [...] יש בו כדי לתרום תרומה נכבדה [...] לאור האמור ובהתאם למדיניות הממשלה, קידם ומקדם משרדי בברכה את פעולותיה של העותרת לרכישת הזכויות בבתיים בעיר דוד ולאכלוסם".²⁵

מתשובתו של שרון ומהדו"חות השונים שדנו בפרשה מתברר בעליל שההתנחלות בסילוואן התאפשרה בזכות מדיניות ישראלית מפורשת אך לא מוצהרת, שבה היו מעורבים אישים בכירים במשרדי הממשלה השונים, משרד האוצר (האפוטרופוס לנכסי נפקדים), משרד השיכון, ראשי מינהל מקרקעי ישראל וקק"ל וחברות ממשלתיות אחרות, ותוך סיוע מצד כוחות הביטחון (ראו להלן) ושיתוף פעולה מצד עיריית ירושלים. מערכות אלו התגייסו כדי להפקיע נכסים מידי בעליהם הפלסטיניים בעיר העתיקה ובסילוואן ולהעבירם לעמותות יהודיות פרטיות. מדיניות זו חוללה שינוי דרמטי במצב הפוליטי במזרח ירושלים בכלל ובסילוואן בפרט, מבלי שהנושא זכה לדיון גלוי בציבור, בכנסת ובממשלה.

2.3 רכישות מפוקפקות בסילוואן

לאחר פרסום מסקנות ועדת קלוגמן ב-1992 נבלמו מהלכי "ממשלת הצללים", ובעשור שלאחריו עבר מפעל ההתנחלות של ישראל בסילוואן לפעול בדרכים אחרות: רכישת נכסים באופן ישיר מידי בעליהם הפלסטיניים בסילוואן. כך נרכשו השטח המכונה "חניון גבעתי" בחלקה הצפוני של השכונה הגובל בחומה וסמוך לשער האשפות; חלק מ"מתחם אדרת" באמצע רחוב ואדי חילוה המכונה בעירייה "מעלות בית דוד" (שנרכש על ידי קק"ל אברסט של ארווין מוסקוביץ), וכן השטח שעליו עומד "בית יהונתן", שנבנה עבור עמותת "עטרת כוהנים" בדרום סילוואן וצו הריסה "חיי" תלוי ועומד כנגדו. כמו כן, בראיונות שונים טוענים נציגי המתנחלים כי הם רכשו נכסים נוספים בסילוואן אך לא נכנסו אליהם, כדי לשמור על חיי המוכרים הפלסטיניים. בידי דוח זה אין מידע היכול להפריך או לאשש טענות אלה.

²² שיחה עם דורון שפילמן, ינואר 2008.

²³ עפ"י שיחה עם חיים אורון, שר החקלאות בממשלת רבין, אוגוסט 2008; על פניה, ההוראה להפסיק את החקירה לא היתה חוקית. בנובמבר 2008 אמר מקור במשרד המבקר, שביקש להישאר בעילום שם, שהחקירה הופסקה כי ממצאיה היו עלולים "להביך מאד את המדינה".

²⁴ עדותו של אברהם הללי בפני בית המשפט המחוזי ת.א. 000746/1993 מתאריך 25.5.98.

²⁵ בג"צ 4747/91

ב-2008 אמר דוד בארי, ראש עמותת אלע"ד, כי "עד היום נבחנו הרכישות שלנו בעשרות מבחנים משפטיים, ומעולם לא הוטל דופי בהתנהלותנו, ולו פעם אחת"²⁶. המציאות מראה אחרת.

לפחות בחלק מהעסקאות שבהן לכאורה מכרו פלסטינים ליהודים נכסים בסילוואן, נעשה שימוש במסמכים מזויפים מצד הקונים. במקרה אחד לפחות ביטל בית המשפט עסקה כזו. במקרה אחר חוקרת המשטרה חשד להיבטים פלייליים בעסקת מכירה לידי יהודים. בנוסף, יש הוכחות להפעלת לחץ לא חוקי על פלסטינים למכור נכסים ליהודים.

רכישות הבתים מתנהלות במתכונת של מבצע צבאי. "כשאני נכנס לבית", סיפר בארי לשר אבי דיכטר,²⁷ "אני נכנס לזה כמבצע צבאי [...] תמיד עם נשק, עם קשר, מישהו איתי, ומישהו בחוץ יודע". טרם הרכישה מופעל מערך מודיעיני המברר, בין השאר, על סכסוכים ומחלוקות בתוך משפחות של פלסטינים בסילוואן, שעשויים לסייע ברכישת נכס. דמות מרכזית במערך המודיעיני הזה הוא אסף נחמד (ראו להלן). מוחמד מע'ארה, פלסטיני ששימש כאיש קש בעסקאות בין פלסטינים למתנחלים מעמותת "עטרת כוהנים", העיד לימים שגוייס לעבוד עבור המתנחלים אחרי שהסתבר עם החוק. המגייס שלו היה ממחלק המיעוטים במשטרת ירושלים. לימים, קצין בכיר אחר במחלק המיעוטים גיבש "הסכם שתיקה" בין מע'ארה ובין המתנחלים, שבו שולמו למע'ארה דמי שתיקה כדי שלא יספר על פעילותו ב"עטרת כוהנים"²⁸. לפי מע'ארה, חלק ניכר מאנשי הקש הפלסטינים שבהם נעזרים המתנחלים הם בעלי עבר פלילי.

להלן מדגם מייצג מ'עסקאות' אלה:

ביוני 1994 הלך לעולמו ג'מיל סיאם, שביתו נמצא ברחוב הראשי של ואדי חילווא/עיר דוד. בינואר 1996 פנה לבני המשפחה אדם בשם יהושע הרלינג, וטען שבית המשפחה שייך לו מתוקף הסכם שנחתם עם האב ב-1991. בני המשפחה טענו כי לא ידוע להם על הסכם כזה. הרלינג תבע את המשפחה. במשפט שהתנהל בביהמ"ש המחוזי בירושלים התברר כי במו"מ עם ג'מיל סיאם היה הרלינג, למעשה, איש קש מטעם עמותת אלע"ד ודוד בארי. בסופו של דבר, השופט רות אור דחתה את תביעתו של הרלינג וקבעה בפסק הדין שהרלינג ואלע"ד "העלימו" מבית המשפט מסמכים מהותיים ולא הודו בקיומם "אלא לאחר שאלה נתגלו במקרה ע"י הנתבעים". על בארי אמרה השופטת ש"נדרתו [...] היתה בלתי אמינה"²⁹.

ובני משפחת סיאם? "אחי איבד את העבודה שלו", אמרה סמירה סיאם בשיחה באוגוסט 2008. "הם הרסו את החיים שלנו. יצא לנו שם רע..."

בית בואדי חילווא נמכר לידי המתנחלים, בין השאר, על בסיס מסמכים שעליהם חתמה, לאחר מותה, בעלת הנכס. "החתימו את שתי אצבעותיה של סבתי ביד שמאל וביד ימין על ששה מסמכים", העיד בבית המשפט לוטפי סיאם, אחד המוכתארים של סילוואן (הממונה על ידי השלטון הישראלי באישור המשטרה והשב"כ). "כולם ראו את זה וכולם עדים לזה... לא יודע של מי היה הרעיון."³⁰

"מוציא ומביא" מרכזי בעסקאות הרכש של עמותות הימין בסילוואן הוא אסף נחמד³¹, המציג את עצמו כ"איש נדל"ן". נחמד עבד בעמותת אלע"ד מ-1994 עד 1999 והיה מעורב, בין השאר, בהליכים לרכישת שתי חלקות קרקע מידי פלסטינים ב"שכונת התימנים" בסילוואן עבור עמותת "עטרת כוהנים". במסגרת עסקה זו נשלחו לבעל הקרקע מכתבים מ"עו"ד אביעד נחמן" המתריעים כי יש לו, למראגי, חובות לשלטונות המס. אולם בדיקה של מכון "אזימוט", המתמחה בבדיקת מסמכים גם עבור משטרת ישראל, העלתה כי מדובר במכתב מזויף: בלשכת עורכי הדין לא רשום עו"ד בשם אביעד נחמן, אדם בשם זה אינו מתגורר בכתובת הנקובה במסמך, והמכתב המזויף הודפס באותה מדפסת שבה הודפס מכתב אותנטי של אסף נחמד, חתום בכתב ידו.³² חקירת המשטרה בעניין זה הועברה לפרקליטות והוחזרה למשטרה להשלמתה. במסגרתה, נחקר באזהרה מתי דן, ראש עמותת עטרת כוהנים.

²⁶ ראיון למעריב, 23.6.08.

²⁷ שיחה בין דוד בארי לאבי דיכטר, "עיר דוד", נובמבר 2008.

²⁸ ראו עדות עו"ד נמיר חוסיין, שהיה מעורב בגיבוש ההסכם. בית משפט השלום בעכו, א 1084/06.

²⁹ והוסיפה: "די לקרוא את עדותו בבית המשפט כדי להיווכח עד כמה אינה משכנעת". ת.א. (י-ם) 1185/96.

³⁰ בית המשפט המחוזי בירושלים, ה.פ. 325/96.

³¹ ראו עדותו של אסף נחמד, בית משפט השלום בירושלים, ת.א. 19168/91, שם סיפר שהוא "אוסף מידע ממקורות שונים" על חייהם הפרטיים של תושבים פלסטינים בסילוואן.

³² הארץ, 1.1.2005.

אסף נחמד גם מסובך בפרשה אחרת של זיוף המסמכים עליהם הושתתה ה"רכישה" כביכול של "בית המריבה" בחברון.³³

כפי שצויין לעיל, לאור העדר התב"עות בסילוואן, רוב הבנייה הפלסטינית באזור נעשית ללא היתרי בנייה, ונגד תושבים רבים תלויים הליכים משפטיים, קנסות וצווי הריסה. תושבים בסילוואן מספרים שנציגי המתנחלים פונים אליהם ומבטיחים שאם ימכרו את נכסיהם ליהודים, יבוטלו ההליכים המשפטיים נגדם. בכירים בעיריית ירושלים מאשרים כי נציגי מתנחלים פנו אליהם יותר מפעם אחת כדי לברר אם ואיך אפשר לסגור תיקים בגין בנייה בלי חוקית, **לאחר** מכירת הנכס ליהודים.

להלן תמליל שיחה שנערכה בין אסף ברוכי, "איש המבצעים" של עמותת "עטרת כוהנים", לאיש קשר פלסטיני, בעניין רכישת נכס ב"שכונת התימנים" בסילוואן. משיחה זו עולה לכאורה שנציגי עמותת ימין **יוזם**, לטענתו, פתיחת תיקים לפלסטינים, כדי להשתמש בהם להפעלת לחץ למכירת נכסים. להלן מובאה מהשיחה:

איש הקשר: "הבחור [המוכר הפלסטיני] שאל אם אתם מוכנים להוריד את המשטרה והעירייה מעל הגב שלו ולסגור לו תיק. מוכן לשבת ולדבר."

ברוכי: "אבל קודם כל שידבר."

איש הקשר: "אבל יש אפשרות לסגור לו תיק?"

ברוכי: בטח שיש אפשרות... אנחנו יכולים לסגור לו את כל התיקים, למה אנחנו פתחנו אותם."

איש הקשר: "**אתם** פתחתם או העירייה והמשטרה?"

ברוכי: "...זה לא בדיוק שהם פתחו."

איש הקשר: "זה מילה ממתית?" [מתי דן, ראש עמותת "עטרת כוהנים"].

ברוכי: "מילה ממני קודם כל."

איש הקשר: "ואחר כך ממתית."

ברוכי: "כן".³⁴

* * *

למרות החשדות השונים למעשים פליליים בעסקאות בסילוואן, עדיין לא הוגש אף כתב אישום בפרשות אלה. בהקשר זה יש לציין, שכאשר חברי העמותות נכנסים או פולשים לבתי פלסטינים - כפי שהיה במקרה של הנכסים ב"שכונת התימנים" - הם זוכים לליווי משטרת, וזאת בלי שהמשטרה בודקת את חוקיות העסקאות או את המעמד החוקי של המבנים שהיהודים נכנסים אליהם. מהצד השני, מקרים אלה מדגימים את קובלנת הפלסטינים, הטוענים שהעמותות היהודיות ו"אנשי הקש" הפועלים מטעמן נהנים מחסינות בפני החוק, וקלושים סיכוייהם לזכות במחלוקת משפטית כאשר המתנחלים מציגים מסמכי רכישה של נכסיהם. יתר על כן, ההליכים המשפטיים אורכים שנים רבות, ורוב הפלסטינים, שנכסיהם נלקחו מתקשים במימוןם.

* * *

³³ נחמד פעל בחברון מטעם חברת "טל נכסים והשקעה", שלכאורה רכשה את "בית המריבה" מידי בעליו הפלסטינים. בחקירת המשטרה התגלה שלפחות חמישה מסמכים שהציגה החברה, בהם מסמכים בעלי חשיבות מרכזית לעסקה, "זויפו בשיטתיות", חלקם על ידי זיוף חתימות וחלקן על ידי "זיוף כפול" של חתימות וחתימות. במסגרת פרשה זו נחקר נחמד באזהרה. באוגוסט 2007 נחקר נחמד במשטרת חברון בחשד לזיוף מסמכים וקבלת דבר במרמה, ושם הודה שהוא זה ש"אירגן" את המסמכים. התיק נמצא כרגע בעיונה של הפרקליטות.

³⁴ שיחת טלפון בין איש הקשר לברוכי, מאי 2006.

בראיון שנתן לפני כשנה למקומון ירושלמי התעקש בארי שבינו לבין המקומיים יש יחסים מצויינים. "יש אמון גדול בינינו... יחסי שכנות מצוינים ממש."³⁵ ובכל זאת, ההתנחלות בסילוואן זוכה לאבטחה של "המודיעין האזרחי" בהיקף של כ-20 מיליוני שקלים חדשים בשנה (נכון ל-2005), במימון משרד השיכון (ראו נספח).

לדברי התושבים הפלסטינים, מאבטחי "מודיעין אזרחי" משמשים כ"משטרה פרטית" של המתנחלים: מפקחים על תנועת הפלסטינים בשכונה באמצעות מצלמות, מגבילים את תנועתם, ובמקרים מסוימים אף עוצרים אותם. דוגמאות אחדות:

"לפני חודש המאבטחים רצו לעצור ילד שתלש עמוד ברזל" - מספר ג'ואד סיאם, פעיל קהילתי ואחד מראשי הוועד הנבחר של ואדי חילוה. "אחד השומרים תפס את הילד ואמר לו: 'אתה עצור'. אמרתי לו: 'איך אתה עוצר אותי? אתה לא שוטר'. המאבטח אמר לי 'תעמוד בשקט', כיוון אקדח לראש של הילד ואמר לו שאם הוא יחזור לשם, הוא יירה בו. אחרי זה הגיעו עוד כמה מאבטחים וירו באוויר. למחרת עצרה המשטרה את הילד."³⁶

סיאם ותושבים פלסטינים אחרים מספרים שהמאבטחים מונעים מהם להחנות את רכבם ליד ביתם, ואף מקימים מחסומים בכניסה לשכונה, שרק תושבים יהודים מורשים לעבור בהם. לאחרונה התקינה חברת האבטחה 53 מצלמות ברחבי ואדי חילוה, חלקן מוצבות מעל בתים פרטיים פלסטינים, המשדרות למרכז בקרה באחד המבנים הנמצאים בשליטת אלע"ד בכפר.

הפיקוח של המאבטחים הפרטיים המופעלים על ידי עמותות המתנחלים מצטרף למגבלות שמטילה המשטרה על תנועת תושבי ואדי חילוה. בחגים יהודים, כולל יום ירושלים ויום העצמאות, מקימה המשטרה מחסומים בכניסות לסילוואן ולא מאפשרת לכלי רכב של תושבי המקום לעבור, אף שהמשטרה עצמה הנפיקה להם תעודה מיוחדת של תושבי ואדי חילוה. אומר עבד שלודי, תושב סילוואן: "אני יוצא לרחוב ומרגיש שהוא כבר לא שלי."

במרץ 2009 צילם ערוץ בריטי עימות בין תושב סילוואן לבין מתנחל, ששהה בבית משפחת גוזלן (לשעבר) בואדי חילוה. המתנחל דרש מהפלסטיני לא להיות ברחוב, וכשהלה סירב, איים המתנחל להביא את "המאבטחים שלי", וכך גם עשה.³⁷

2.4 התנחלות בגנים הלאומיים

2.4.1 השליטה מעל הקרקע

כאמור, בשלב הראשון של ההתנחלות בסילוואן לקחה המדינה נכסים מהפלסטינים והעבירה אותם ישירות למתנחלים, עד שוועדת קלוגמן סכרה את הערוץ הזה. השלב השני, של רכישת נכסים ישירה מהפלסטינים, נחל הצלחה צנועה בלבד.³⁸ בשנות התשעים החל השלב השלישי של מדיניות זו, שפנה להשתלטות על המרחב הציבורי בסילוואן, באמצעות העברת הגן הלאומי, שעליו מופקדת רשות הטבע והגנים, והחפירות הארכיאולוגיות באזור, לשליטה בלעדית של אלע"ד. כפי שנראה להלן, ההתנחלות בגן הלאומי היא מכשיר יעיל ומתוחכם להשתלטות דה-פקטו על קרקעות ולשכתוב הזיכרון ההיסטורי של האזור.

שטח הגן הלאומי "עיר דוד" הוא כ-24 דונם. הוא נמצא בלב שכונת ואדי חילוה/עיר דוד, וכולל אתרים כמו ניקבת השילוח, בריכת השילוח ואתר החפירות בעיר דוד. בערכים היסטוריים, יש לו חשיבות יוצאת דופן, לאומית ואוניברסלית כאחד. הגן הוא אחד ממרכיבי "גן לאומי סובב חומות ירושלים", ששטחו 1,100 דונמים.³⁹

במשך שנים רבות האצילה רשות הגנים הלאומיים את סמכות הניהול של הגן הלאומי סובב חומות ירושלים לעיריית ירושלים. אך באוקטובר 1997 - כשנה לאחר שנבחר נתניהו לראשות הממשלה ואריאל שרון מונה לתפקיד שר התשתיות -

³⁵ ראיון למקומון מעריב, <http://www.nrg.co.il/online/54/ART1/750/203.html>

³⁶ שיחה עם ג'ואד סיאם, אוקטובר 2008

³⁷ עדות ראיה, מ. ר.

³⁸ לפי מסמך פנימי של אלע"ד, נכון ל-2005 חמישה נכסים בלבד בעיר דוד/ואדי חילוה היו "רכוש פרטי", כלומר רכוש שנרכש מידי פלסטינים מתוך "התיישבות חדשה, עיר דוד היום" ספריית "עיר דוד", יוני 2005.

³⁹ רשות הגנים הלאומיים - שהתאחדה לימים עם "רשות שמורות הטבע", הגישה בשלהי 1968 את תוכנית עמ/6, ומאז 1970 "גן לאומי סובב חומות ירושלים" הוא גן לאומי מוכרז.

נחתם "חוזה הרשאה" בין מנהל מקרקעי ישראל לבין אלע"ד, שהעביר לעמותה את "השמירה והאחזקה" בתחומי הגן הלאומי "עיר דוד" לתקופה של שבע שנים. החוזה נחתם בלא שקדם לו מכרז, וקיומו הוסתר מגופים ממשלתיים הנוגעים בדבר, כמו רשות העתיקות. בעקבותיו העבירה עיריית ירושלים, שבראשה עמד אז אהוד אולמרט, את סמכויותיה בגן לידי עמותת אלע"ד. גם חוזה זה נעשה ללא מכרז.⁴⁰ העברת הסמכויות נעשתה בניגוד לדעת הדרגים המקצועיים הבכירים ברשות הגנים הלאומיים, אך בתמיכה מוצהרת של השר לאיכות הסביבה, רפאל איתן.⁴¹

המהלך הקים עליו מתנגדים בקרב ארכיאולוגים ורשות העתיקות, שהתקוממו על כך שהגן מועבר לעמותה פרטית בעלת אופי פוליטי מובהק, שנגדה ונגד העומד בראשה נפתחו תיקים בגין בנייה לא חוקית והרס עתיקות.⁴² בעקבות עתירה לבג"צ ביטל המנהל את הרשאתו, והיועץ המשפטי לממשלה הודיע לבג"צ שהשליטה בגן תוחזר לרשות הגנים הלאומיים, כבעבר. ראוי לציין, שעיריית ירושלים נימקה את העברת סמכויותיה בגן בכך שהיא רואה את אלע"ד כ"זרוע של העירייה".⁴³ ביולי 1999 רשם בג"צ לפניו את הודעת המינהל, הודיע כי "באה העתירה לידי סיפוקה", והביע תקווה כי בעתיד "יפעלו הרשויות בעניין זה [עיר דוד]" לפי דין.⁴⁴ ובפברואר 2001, בעקבות הליכים נוספים, הודיעה הפרקליטות לבג"צ שהרשאת אלע"ד בוטלה וצירפה להודעתה חוזה בין מנהל מקרקעי ישראל לבין רשות הטבע והגנים.

למרות התחייבות זו לבג"צ, במהלך שנת 2002 חידשה רשות הטבע והגנים את ההסכם עם עמותת אלע"ד בדבר ניהול הגן הלאומי "עיר דוד".⁴⁵ השר לאיכות הסביבה, המשרד לו מסונפת רשות הטבע והגנים, היה אז צחי הנגבי. ההסכם נעשה ללא מכרז וללא דיון במליאת הרשות, האמורה לפקח על פעולתה.⁴⁶ לפי פרופ' ערן פייטלסון, יו"ר מועצת הגנים הלאומיים ושמורות הטבע, האמורה לפקח על רשות הטבע והגנים (רט"ג), "עיר דוד" היא המקרה היחיד שבו הופקד הניהול של גן לאומי בידי גוף פוליטי פרטי.⁴⁷

מאז ועד היום אלע"ד מנהלת את האתר, גובה דמי כניסה המועברים לקופתה, ואנשיה מדריכים את המבקרים, בסוירים הכוללים ביקור בנקבת השילוח. "קבלת המבקרים, התשלומים, ההדרכות, כל אלה מובצעים על ידי עמותת אלע"ד. הרשות דואגת רק לשילוח ולחזות האתר."⁴⁸

בין אלע"ד לרשות הטבע והגנים קיים גם קשר בדמותו של אביתר כהן, מנהל מרחב ירושלים ברשות, לשעבר מנהל מרכז המבקרים של אלע"ד.⁴⁹ האירוניה היא, שברשות הטבע והגנים חיפשו מישהו שינהל את הגן ויפקח על הפעילות "הבעייתית" של אלע"ד באזור ולכן שכרו את שירותיו של כהן. עברו באלע"ד נודע להם רק בדיעבד.⁵⁰

להעברת השליטה בגן הלאומי "עיר דוד" לידי אלע"ד יש מספר משמעויות. הראשונה היא צמצום המרחב הציבורי מבחינת תושבי סילוואן; כרבע מכלל השטחים הציבוריים, שבעבר היו פתוחים לכל דכפין, סגורים היום בפני ציבור התושבים המקומי, והכניסה אליהם דורשת תשלום ובדיקה בטחונות.

⁴⁰ תיאור השתלשלות חתימת החוזים: מתוך מכתבו של ראש עיריית ירושלים אהוד אולמרט, 10.5.1998.

⁴¹ לדברי אהרון ורדי, מנכ"ל רשות הגנים הלאומיים, "עמותת אלע"ד עושים מה שהם רוצים... שום תכנון לא עבר דרכנו". ורדי אף איים לפנות ליועץ המשפטי לממשלה (סיכום פגישה בין ורדי לאמיר דרורי, מנכ"ל רשות העתיקות, תאריך לא ידוע). ואילו בסיכום סיור של לשכת השר לאיכות הסביבה, 4.1.1998, נכתב: "השר התרשם מהעשייה ההתיישבותית בעיר דוד [...] השר תומך בהעברת האחריות להפעלת הגן הלאומי בעיר דוד לידי עמותת אלע"ד [...] והנחה לזרז את התהליך."

⁴² בג"צ 6954/98. תיק אחד, 2670/98, נוגע לבנייה ללא היתר בהיקף של 135 מ"ר, תיק שני 2667/98 נוגע לתוספת בנייה ללא היתר של 26 מ"ר, והתיק השלישי, פ 3138/97 נוגע לשתי עבירות של פגיעה בעתיקות ב"עיר דוד".

⁴³ לתשובת עיריית ירושלים ראו: הודעת עיריית ירושלים לבג"צ, פברואר 1999. ואילו רשות העתיקות התנגדה להעברת השליטה בגן לאלע"ד, כיוון שהיא עמותה פרטית שהתנהלותה אינה נקייה מרלב, ומכל מקום היא גוף פרטי שאינו מבוקר ואינו נשלט בידי הממשלה (ראו מכתב עו"ד יורם בר-סלע מרשות העתיקות 17.12.1997; ותשובת אמיר דרורי, מנכ"ל הרשות לבג"צ ב-2.9.1998).

⁴⁴ בג"צ 6954/98.

⁴⁵ הארץ, 3.4.09, <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1075986.html>.

⁴⁶ שיחה עם יו"ר רשות הטבע והגנים, אורי אור, ספטמבר 2008.

⁴⁷ שיחה עם פרופ' ערן פייטלסון, יו"ר מועצת הגנים הלאומיים ושמורות הטבע, ספטמבר 2008.

⁴⁸ שיחה עם מנחם פריד, מנהל גן לאומי סובב חומות ירושלים, רשות הטבע והגנים, תחקיר לבית הספר "כותרת", 2005.

⁴⁹ דו"ח אלע"ד לרשם העמותות, 1998.

⁵⁰ שיחת טלפון עם בכיר ברשות הטבע והגנים, ספטמבר 2008. כהן, שעבודתו מביאה אותו במגע רב עם פלסטינים, היה לדבריו אחראי להחלטה, שלא לאפשר לערבים מהגדה וממזרח ירושלים להיכנס לעופרה. הוא גם יזם הקמת מאחזים לא חוקיים. שיחות עם "הארץ", 28.6.01 ובתאריכים אחרים

בנוסף, העברת הגן לידי אלע"ד מסמנת את הפיכתו מגן לאומי ל"גן של הלאום היהודי בלבד", תוך הכפפת ההיסטוריה והארכיאולוגיה שלו לשירות הנראטיב היהודי. בגן זה מבקרים מדי שנה מאות אלפי מבקרים, ובהם עשרות אלפי חיילים, בתוכניות שונות המשותפות לאלע"ד ולצה"ל. לא ניתן להפריז בחשיבות של "סיורי מורשת" אלה, כשהם מתבצעים על ידי מדריכים המונחים על ידי אידיאולוגיה דתית-לאומנית מוצהרת (ראו הרחבה בפרק 3).

אך המשמעות הגדולה ביותר של העברה זו היא, בפשטות, טריטוריאלית. שתי דוגמאות מאירות את הצפוי לשטחים הציבוריים בסילוואן:

- כבר בתחילת שנות ה-90 חשפה אלע"ד את כוונותיה, כאשר הגישה תוכנית שמטרתה הקמת 200 יחידות דיור על אתר העתיקות באזור העופל, שבו עמד המרכז השלטוני של "עיר דוד" ההיסטורית ולכן חשיבותו הארכיאולוגית רבה.⁵¹ משרד השיכון תמך בתוכנית והיא אושרה במנהל מקרקעי ישראל, אבל נפסלה בוועדות התכנון השונות גם לאור התנגדות על רקע ארכיאולוגי.

- המקרה של "חלקה 44". חלקה זו נמצאת ממזרח לכביש הראשי של שכונת ואדי חילוה. במשך שנים רבות עיבדו בני משפחת קרעין המתגוררים בסמוך את החלקה ונטעו בה עצי זית, שקד, ועצים אחרים. כשהוכרז הגן הלאומי בסילוואן ב-1974, נכללה החלקה בתחומי הגן, אולם בני המשפחה המשיכו לעבד אותה. בשנת 2002, מספר חאלד קרעין, אבי המשפחה, נכנסו לחלקה אנשי רשות הטבע והגנים ועמם דוד בארי, ובארי אמר ש"פה יהיה גן ילדים יפה". כעבור חודש נעקרו כל העצים שנטע אביו של חאלד בחלקה והשטח יושר. זמן קצר לאחר מכן הועמדו בחלקה קרוואנים אחדים, המשמשים את עמותת אלע"ד כמשרדים ומחסנים, ולצדם אוהל גדול המשמש כבית כנסת וחלל לקיום אירועים. כעבור כ-5 שנים, ב-17.12.07, הגישה אלע"ד לוועדה המקומית בירושלים תוכנית בניין עיר, ובה מבקשת העמותה לבנות על חלקה 44 ועל חלקה סמוכה בית כנסת, כיתות גן, עשר יחידות דיור וכן חניון תת-קרקעי ל-100 מכוניות,⁵² וכל זאת על אף שחוק רשות הטבע והגנים אוסר על "פגיעה" כלשהי בגן לאומי, "לרבות... שינוי של פני הקרקע, כולל חפירה, הקמת מבנה או מיתקן", אלא אם התקבל אישור בכתב מהרשות.⁵³ לא ידוע על כל אישור שאלע"ד קיבלה מהרשות, ואם כן באיזה נימוק. יציין, שחלקה 44 צמודה למתחם אדרת, הנמצא בבעלות פרטית של קרן אברסט של ארווין מוסקוביץ'.

פקחי הרשות, יש לומר, פחות סלחנים כלפי פלסטינים. כך, כאשר בנה אחמד קרעין, באוקטובר 2008, מדרגה מעפר בשטח שליד ביתו, כדי שאביו הזקן יוכל להגיע לעצי הזית שהוא מעבד, הוא קיבל מכתב בחתימת אביתר כהן ובו הוא מצווה להסיר את מדרגת העפר, אחרת ייפתחו נגדו הליכים משפטיים. תושבים אחרים בואדי חילוה מדווחים על מקרה שבו פקחי הרשות נכנסו לבתים בשכונה והחרימו ציפורים בתוך כלובים, בנימוק שאלה ציפורים מוגנות; ופקחי רשות המוצאים פסולת ליד בתי הפלסטינים מטילים עליהם קנסות בנימוק שהם, הפלסטינים, פוגעים בגן הלאומי.

2.4.2 השליטה מתחת לקרקע

ההשתלטות הישראלית על סילוואן חורגת מהתחום העל-קרקעי של "הטבע והגנים" אל התחום התת-קרקעי של חפירות ארכיאולוגיות. מתוקף ההסכם עם רשות הטבע והגנים, לאלע"ד מעורבות עמוקה בכל החפירות הארכיאולוגיות בעיר דוד ובהר ציון, לרוב כמממנת ונותנת חסות. חפירות אלה התרחבו מאוד בשנים האחרונות, רובן מגודרות וסגורות לקהל הרחב, ומונעות מהתושבים כניסה למרחבים גדולים שעד שנות התשעים היו חלק מהמרחב הציבורי בסילוואן.

על היחס של אלע"ד לארכיאולוגיה אפשר ללמוד מדברים שאמר בארי לאבי דיכטר, השר לבטחון פנים, בעת ביקור באתר: "החלטתי אז לבנות פה מרכז מבקרים... אז אמרתי נשבור את הקיר הזה, וניגשת רשות העתיקות, ואמרת: אנחנו נשפץ עד הטראסה. התחלנו לחפור עד הטראסה שהיתה פה למעלה, ובלילות הייתי מזיז את הטראסה. והם [רשות העתיקות]

⁵¹ דו"ח ביניים למשרד השיכון, "איתור, תכנון ופיתוח שכונות מגורים, ירושלים (מזרח) רבתי", גענון חרל"פ, ינואר 1992.

⁵² תב"ע 12953, עיריית ירושלים.

⁵³ חוק גנים לאומיים, שמורות טבע, אתרים לאומיים ואתרי הנצחה, התשנ"ח, 1998 סעיף 30 (ד).

היו [באים] בבוקר ואומרים: בוא'נה משהו פה [...], זה לא נראה ככה, אבל יש טראסה. [נככה התקדמנו] טראסה, טראסה, טראסה.. עד שהגענו איפה שהדלת שם.⁵⁴

למעט החפירה במרכז המבקרים, כל החפירות באזור עיר דוד מוגדרות כ"חפירות הצלה". בניגוד לרשיון חפירה, שאותו מנפיקה המועצה לארכיאולוגיה, גוף עצמאי בראשותו של איש מקצוע, "חפירות הצלה" מאושרות במסגרת הליך פנימי בתוך רשות העתיקות המכונה "הרשאה", שבו אין ביקורת חיצונית ועצמאית על החפירות. על פי חוק, רשות העתיקות היא שמבצעת "חפירות הצלה" בשטחים המיועדים לבנייה כדי למנוע השמדה של עתיקות ועל מנת לבדוק כיצד, אם בכלל, אפשר לשמר את העתיקות. הרשות רשאית לאסור כליל על בנייה באתר, אם מתגלות בו עתיקות שיש להן ערך יוצא דופן.

בניגוד למקובל, "חפירות ההצלה" בעיר דוד נערכות באתרים שבהם אין תוכניות בניין מאושרות, ובחלק מהמקרים אף לא הוגשו תוכניות כאלה. התנהגות זו עומדת בסתירה לנוהל שעליו הצהיר דר' יובל ברוך, ארכיאולוג מחוז ירושלים ברשות העתיקות, בדברים שאמר במסגרת דו"ח של מרכז המחקר והמידע של הכנסת אגב פרשת גשר המוגרבים.⁵⁵

בישיבה של הנהלת הרשות בפברואר 2008 הסביר היועץ המשפטי של הרשות רדואן בדחי כי לפי החוק, "היכן שאין היתר בניה, אנחנו מחויבים להודיע לוועדה [המקומית לתכנון] תוך 14 יום, מיום תחילת החפירה" [פורום מרחבים, רשות העתיקות, 28.2.08]. ככל הידוע, כל "חפירות ההצלה" המתקיימות בסילוואן נערכות ללא היתר בנייה ובלי שנמסרה הודעה לוועדות המתאימות.

מעבר לשאלה החוקית, ריבוי "חפירות ההצלה" דווקא במקום רגיש כמו ירושלים, הנערכות כאמור ללא פיקוח חיצוני עצמאי ותוך חשד לכניעה ללחץ של יזמים כמו אלע"ד, עורר אי-נחת בקרב ארכיאולוגים בכירים.⁵⁶

בהקשר זה אפשר להזכיר שנכון ל-2006, הכספים שהעבירה אלע"ד היוו כ-10% מכלל ההכנסות של רשות העתיקות מ"מיזמים ארכיאולוגיים", שעמדו על 75.5 מיליון שקלים חדשים באותה שנה,⁵⁷ ושוקה דורפמן, מנכ"ל רשות העתיקות, הבטיח שהרשות "תשחרר" לאלע"ד שטחים לבנייה בכל מקרה באזור חניון גבעתי, אתר שחשיבותו ההיסטורית והארכיאולוגית רבה ביותר.⁵⁸

לא פלא, אם כן, שהרושם הנוצר הוא שהחפירות הן רק השלב הראשון להשתלטות על הקרקע, כאשר השלב השני יהיה פיתוח קבלני מאסיבי, הן באמצעות פרויקטים של תיירות והן לטובת התושבים היהודים בשכונה. כך למשל, עולה בבירור שבחסות החפירה הארכיאולוגית בחניון גבעתי נעשו במקום עבודות תשתית מאסיביות כהכנה להקמת מרכז מסחרי גדול, ללא תוכנית בניין עיר (תב"ע) וללא ההיתרים הדרושים (ראו להלן). רושם זה רק מתעצם לאור הגשת תב"ע 11555, הנידונה בפרק הבא.

⁵⁴ שיחה בין בארי לדיכטר, נובמבר 2008.

⁵⁵ "רשות העתיקות מבצעת חפירות באתר (לפי אישור ממנהל רשות העתיקות) לאחר שהיזם מציג לה היתר בנייה שאמור להעיד על הליך תכנון ובנייה תקין". <http://www.Knesset.gov.il/MMM/data/docs/m01689.doc>

⁵⁶ בישיבת המועצה הארכיאולוגית בפברואר 2007 אמר הארכיאולוג פרופ' דוד אוסישקין: "לא חושב שניתן לטעון שמדובר בחפירת הצלה, כאשר היא נמשכת כבר עשר שנים. זוהי חפירה יזומה לכל דבר". פרופ' אליעזר אורן אמר: "[זה] לא תקין, שהמועצה לארכיאולוגיה לא מנפיקה רישיונות לחפירות החשובות ביותר [כמו החפירות בירושלים]". פרופ' אפרים שטרן, סגן יו"ר המועצה הארכיאולוגית, אמר כי "יש צורך בפרוצדורה בחפירות בירושלים. כל חמש שנים צריך החופר להגיש בקשה ולעמוד בדרישות של עיבוד הממצא ופרסומו, כמו שמקובל בכל מקום בארץ". (סיכום ישיבת המועצה לארכיאולוגיה, 20.2.007).

⁵⁷ יותר ממחצית תקציב רשות העתיקות מגיע ממקורות חיצוניים, רובם ככולם מיזמים הממנים חפירות הצלה כתנאי לקבלת היתר בנייה. ב-2006, השנה האחרונה שלגביה קיים דו"ח מוסמך, השקיעה אלע"ד כ-4 מיליון ₪ בחפירות ארכיאולוגיות ועוד כ-3 מיליון ₪ ב"פיתוח סביבתי" ב"עיר דוד". יתר על כן, ב-2007 מימנה אלע"ד ארבעה מבין 24 האתרים שרשות העתיקות מציינת כ"חפירות מרכזיות". חפירה נוספת ממומנת על ידי "עטרת כהנים" (אוהל יצחק), ושתיים נוספות ע"י "הקרן למורשת הכותל", עמותה ממשלתית שראשיה מקורבים לימין המתנחלי (אתר רשות העתיקות, http://www.antiquities.org.il/about_heb.asp?Modul_id=3)

⁵⁸ לגבי חניון גבעתי, שם מתקיימות חפירות מקיפות במימון אלע"ד, אמר דורפן: "קיימת בעיה לייצר תכנית כרגע, אך הכוונה היא חד משמעית. לגבי חניון גבעתי, ייבנה חניון בסופו של דבר". (סיכום ישיבת המועצה לארכיאולוגיה, 20.2.007).

2.4.3 החתירה הנפולה תחת אדמות התושבים

חלק מהחפירות נערכות מתחת לבתי התושבים, לכאורה בניגוד לחוק ותוך גרימת נזקים לרכושם; בינואר 2008 שקעו חלקי כביש ברחוב ואדי חילוה, ורק אז גילו התושבים כי החפירות באזור, שבהם החלה רשות העתיקות ב-2007, עוברות מתחת לבתיהם ולקרקעות שבבעלותם. הרשות סירבה למסור פרטים על החפירות או לאפשר לתושבים להיכנס ולבחון אותן. שבעה מתושבי המקום הגישו עתירה לבג"צ להפסקת העבודות. יום לאחר הגשת העתירה עצרה המשטרה חמישה ממגישיה בחשד ל"פגיעה ברכוש מרכז המבקרים בעיר דוד". הם שוחררו למחרת היום ועד היום לא הוגש נגדם כתב אישום.

בעקבות עתירה שהגישו התושבים הוציא בג"צ צו על תנאי לעצירת העבודות⁵⁹, על אף התנגדות רשות העתיקות. גם חפירה זו היתה במימון אלע"ד.

באותו עניין, 25 משפחות פלסטיניות המתגוררות בסמוך ל"חניון גבעתי" הגישו בנובמבר 2008 עתירה לבג"צ להפסקת העבודות במתחם. העותרים קבלו שהחפירות באתר גורמות לנזקים שונים בבתיהם: רצפות שוקעות, חלקי תקרות מתמוטטים, סדקים נפערים בקירות וברצפות. יתר על כן, העבודות נערכות משבע בבוקר עד שבע בערב ללא הפסקה, תוך שימוש בכלים כבדים וגרימת רעש בלתי נסבל. עוד נטען בעתירה שהחפירות הן חלק מעבודות ההכנה לבניית מבנה מסחרי ענק בשטח 115,000 מ"ר, וזאת על אף שלמבנה אין היתר בנייה ואף לא הוגשה לו תוכנית בניין עיר (תב"ע), וממילא העניין לא נידון מעולם בוועדות התכנון והבנייה.⁶⁰ בצה"ל ביניים שהוציאה השופטת עדנה ארבל היא אישרה להמשיך את החפירות הארכיאולוגיות עצמן, אך הורתה להימנע מכל עבודות הקידוח, החפירה והבנייה באתר, וכן הורתה לעיריית ירושלים לבדוק אם העבודות במקום נעשות לפי היתר, ובמידה ולא, להפסיקן מייד.⁶¹ תושבי ואדי חילוה גם טוענים שבחפירות הועסקו, לפחות בעבר, קטינים.⁶²

כיוון שאלע"ד ורשות העתיקות מסתירות את היקף החפירה התת קרקעית, אפשר רק להסיק על מימדיה מדברים שאמר בארי עצמו לשר אבי דיכטר, שקונסטרוקציות הברזל "מחזיקות את ההר... מצאנו את עצמנו עם 5 ק"מ ריתוך ברזל מבפנים... מחירי הברזל עלו בגללנו."⁶³

לפחות במקרה אחד חרגו פרופ' רייך ופרופ' שוקרון מהיתר החפירה שניתן להם ע"י רשות העתיקות עצמה, בשעה שהתקדמו בחפירת מנהרה ליד בריכת השילוח, שחשפה רחוב רומאי ועוררה תהודה ציבורית רבה. בסופו של דבר החפירה הופסקה כי נתקלה ביסודות של בתי תושבים.⁶⁴ חפירה זו, כאחרות, מדגימה את הקשרים האישיים והקרבה הרעיונית בין רשות העתיקות לאלע"ד.⁶⁵

⁵⁹ בעתירה נטען שהעבודות "בוצעו בהיחבא, בלי לבקש את רשות בעלי הבתים שמתחתם חפרה הרשות, כפי שנדרש בחוק, תוך סיכון חייהם וחיי בני משפחותיהם, והכל תוך השגת גבול העותרים, ופלישה לקרקעותיהם מבלי שתהיה בידי המשיבה סמכות לעשות כן על פי דין". בג"צ 1308/08.

⁶⁰ בג"צ 9253/08; לפי פירסום במאגר הפרויקטים של חברת "אשכול מידע עסקי בע"מ", אמור המבנה לכלול ארבע או חמש קומות של חניון תת-קרקעי, אולם שמחוט, חדרי אירוח ומרכז מסחרי.

⁶¹ בג"צ 9253/08, שם.

⁶² עדויות של פלסטינים המתייחסות לחפירות שנעשו באזור "בית המעיין" בשנת 2000, שהיו בניגול אלע"ד ואלי שוקרון. הפלסטינים טוענים שהועסקו בהן בני נוער, ללא ביגוד מיוחד, משקפי מגן או קסדות, וזאת בניגוד לתקנות של רשות העתיקות.

⁶³ שיחה של בארי עם השר אבי דיכטר, נובמבר 2008. בהקשר זה יצויין שבפברואר 2009 התמוטט חלק מגרם המדרגות המוביל מאתר המבקרים ב"עיר דוד" למעיין הגיחון. יחד עם עמוד חשמל שניצב ליד המדרגות. מהמקום פונו כמויות עצומות של עפר, ובהן כלי חרס עתיקים רבים. ככל הנראה, ההתמוטטות נגרמה כתוצאה מחפירה אופקית מכיוון בית המעיין אל המדרגות, מתחת לבתים באזור.

⁶⁴ "החפירה שבוצעה בשבועות האחרונים על ידכם בצורה של מנהרה אינה כוללה בשום צורה בנקודות שסוכמו בתחילת השנה במסגרת הבקשה לחידוש ההרשאה", כתב בדצמבר 2006 דר' גרעון אבני, מנהל תחום חפירות וסקר ברשות העתיקות, לארכיאולוגים רייך ושוקרון. "לפיכך זו מהווה חפירה ללא רשיון על כל המשתמע מכך." גם הד"ר צביקה צוק, הארכיאולוג של רשות הטבע והגנים, כתב בדצמבר 2006 כי החפירה במנהרה ליד בריכת השילוח מתנהלת "ללא היתר" ודרש להפסיקה מייד. למרות החריגות, הוחלט בסופו של דבר ברשות העתיקות להאריך את רשיון החפירה של שוקרון ורייך.

⁶⁵ כל המעורבים בחפירות מספרים על קשר הדוק בין שוקרון, עובד רשות העתיקות, ובין אנשי אלע"ד. משרדו של שוקרון צמוד למשרדי אלע"ד במרכז המבקרים ומאיר שוקרון, אחיו של אלי, בונה קונסטרוקציות ברזל לחיזוק החפירות עבור אלע"ד בעלות של מיליוני שקלים.

בית יהונתן

צילום: אחמד סוב-לבן

בית מיוחס

צילום: באדיבות עמותת "עמק שווה"

בית גוזלן לאחר שהורחב על ידי המתנחלים

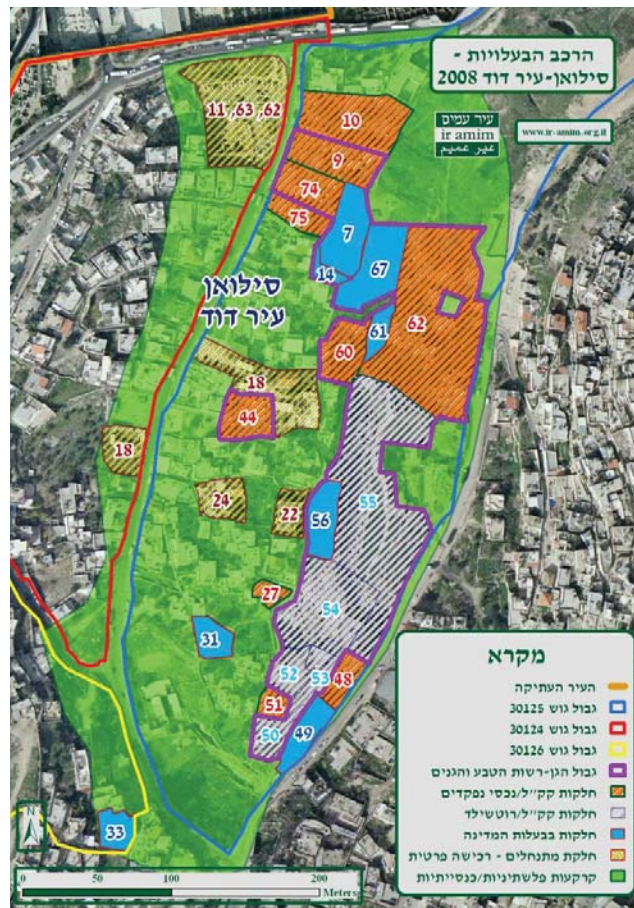
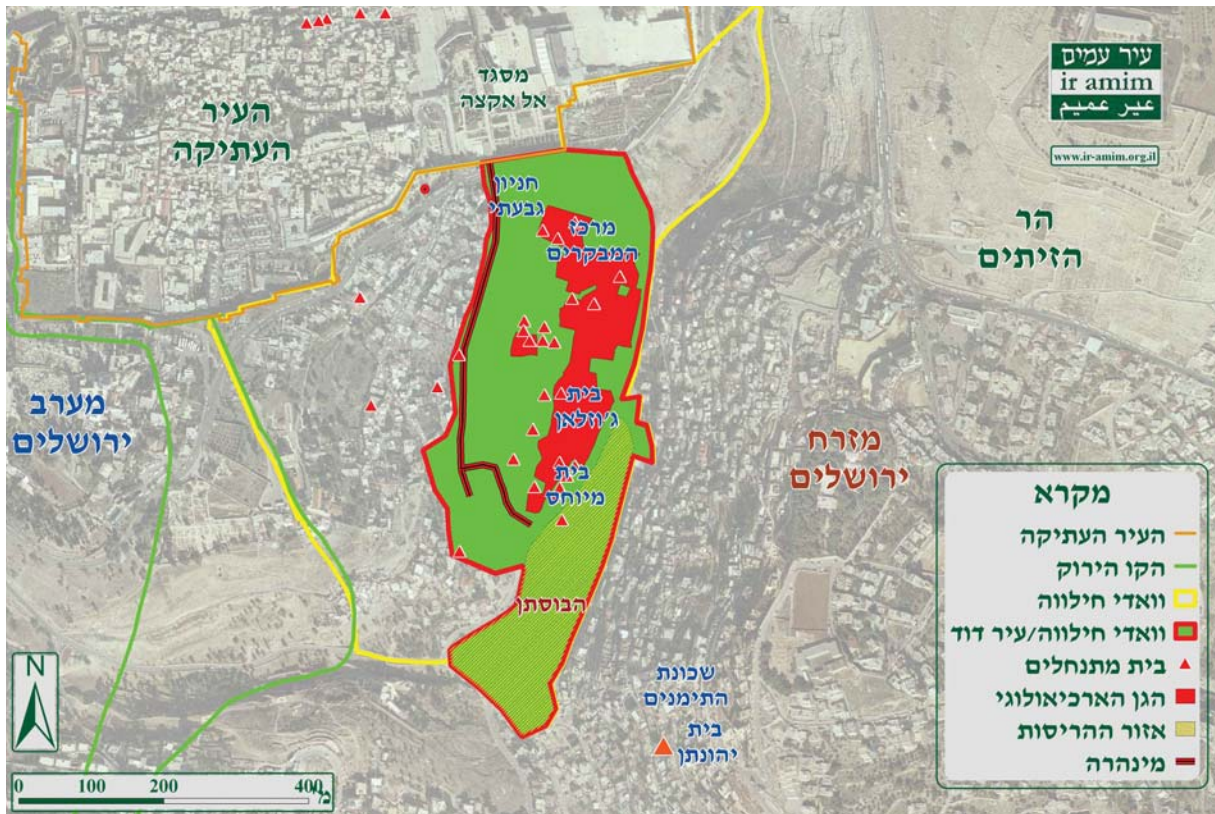

צילום: באדיבות עמותת "עמק שווה"

בית עבאסי (בית הטירה)

צילום: באדיבות עמותת "עמק שווה"

פרק 3: ארכיאולוגיה וזיכרון היסטורי

3.1 את מי מצילות חפירות ההצלה

ב-1994 החלה עמותת אלע"ד לממן חפירות ב"עיר דוד". החפירות הראשונות, בביצוע רשות העתיקות, נערכו באזור בית המעיין, הנמצא ליד מעיין הגיחון, במורדות המזרחיים של גבעת עיר דוד. מאז נמשכות החפירות באזור בית המעיין 15 שנה ברציפות, כולן במימון אלע"ד ובביצוע רשות העתיקות. בשנים האחרונות התרחבה פעילות החפירות לאתרים אחרים בעיר דוד/ואדי חילוה, ביניהם בריכת השילוח, חניון גבעתי, ועוד.

מתוקף ההרשאה שקיבלה אלע"ד לניהול הגן הלאומי "עיר דוד" היא המממנת העיקרית של החפירות באתר זה, שחשיבותו ההיסטורית עצומה, ובכוחה להשפיע על מיקומן, היקפן, ומטרותיהן. יתר על כן, אלע"ד היא קובעת כמעט בלעדית של אופן הצגת הממצאים בפני המבקרים בגן לאומי "עיר דוד" ותכני ההדרכות. המבקרים בגן אינם מקבלים שיעור "רגיל" בהיסטוריה, הכולל את עברו של האזור, המורכב מחלקים שונים של עבר כנעני, יהודי, ביזנטי ומוסלמי - אלא שיעור בהיסטוריה יהודית, תוך דגש כמעט בלעדי על תקופות היישוב היהודי במקום. זאת ממדריכים של עמותה, שעבורם, לדברי הארכיאולוג רפי גרינברג, ארכיאולוג מאוניברסיטת תל אביב שחפר ב"עיר דוד" בשנות ה-80, "ההיסטוריה התחילה במלכות דוד ונגמרה בחורבן בית שני, והתחילה מחדש עם ההתנחלות שלהם כאן בסילוואן."⁶⁶

3.2 שכתוב הזיכרון ההיסטורי

בחפירות של רשות העתיקות ב"עיר דוד" נמצאו תגליות חשובות ביותר. כך למשל, התברר כי ירושלים הקדומה בתקופת הברונזה התיכונה או "הכנענית" (המאות ה-17 וה-18 לפנה"ס) היתה הרבה יותר מפותחת מכפי שסברו, וכללה ביצורים ומפעלי מים נרחבים.⁶⁷ החפירות גם גילו ממצאים מסוף תקופת בית ראשון (המאות ה-6 ו-7 לפנה"ס), כולל חותמות חשובות,⁶⁸ והחפירות בחניון גבעתי חשפו שרידי ארמון המתוארך לתקופה ההלניסטית (323 עד 31 לפנה"ס), ושכונה צפופה ומבנה מרשים מהתקופה הביזנטית המאוחרת או התקופה המוסלמית המוקדמת (המאות ה-6-8 לספירה), כולל מטמון נדיר של מטבעות זהב.⁶⁹

אנשי אלע"ד, שמימנו את החפירות, העדיפו להעניק לממצאים פרשנות יהודית כשרה. לדוגמא, במהלך "חפירות ההצלה" שנערכו במקום ב-1998, גילו הפרופ' רוני רייך ואלי שוקרון מרשות העתיקות בור מים. "מצאתי בור מים ביזנטי", סיפר פרופ' רייך. "הם [אלע"ד] אמרו שזה הבור של ירמיהו. אמרתי להם שזה הבל הבלים... לפעמים הם [אלע"ד] ממצאים כל מיני דברים."⁷⁰ מאידך, המדריכים מטעם אלע"ד ב"עיר דוד" נהגו לספר למבקרים שמדובר בבור שאליו הושלך ירמיהו הנביא, וכך הוא גם הוצג באתר האינטרנט שמפעילה העמותה⁷¹, עד שבעקבות לחץ שהפעילו ארכיאולוגים שונה הנוסח.

דוגמא נוספת: הארכיאולוגית דר' אילת מזר, החופרת ב"עיר דוד" במימון אלע"ד ו"מרכז שלם", טוענת שמצאה את ארמון המלך דוד ואף את הצינור שדרכו נכנסו לוחמיו של דוד כאשר כבשו את העיר מידי היבוסים.⁷² לעומתה, רוב החוקרים טוענים כי באתר לא התגלו עד היום עדויות להימצאותם של דוד או שלמה במקום. "הם [אלע"ד] רוצים את דוד המלך. אבל אצלי אין דוד המלך, מה לעשות. אז הם אומרים 'דוד המלך כבש את זה', אומר רייך.⁷³ וכך, במהלך סיור שמדריך

⁶⁶ Digging For Trouble, Israel/Palestine, <http://www.youtube.com/watch?v=aRNAJCHxa7w>

⁶⁷ פרופ' רוני רייך, עתמול, מאי 1999.

⁶⁸ ביניהן בולות (חותמות) כתובות עברית, תוספות לבולות שגילה פרופ' יגאל שילה בחפירות שערך מטעם האוני' העברית בשנות ה-70 וה-80.

⁶⁹ http://www.antiquities.org.il/article_item_ido.asp?sec_id=25&subj_id=240&id=1462&module_id=#a

⁷⁰ שיחה עם רוני רייך, דצמבר 2005.

⁷¹ www.cityofdavid.co.il

⁷² נדב שרגאי, "האם התגלה הצינור דרכו חדר דוד לירושלים?", הארץ, 30.10.08.

⁷³ שיחה עם פרופ' רוני רייך, דצמבר 2005.

דורון שפילמן מאלע"ד הוא מלטרף בידו את קיר האבן של המנהרה ואומר: "כאשר אני מניח את ידי על האבן הזו, אני מרגיש את ידו של המלך דוד."⁷⁴ אמירות כאלה מדגימות, אומר ד"ר רפי גרינברג, איך הפך אתר ארכיאולוגי חשוב בעל משמעות היסטורית לאתר בעל מאפיינים של קדושה.⁷⁵

בהקשר זה של "היסטוריה סלקטיבית" התעורר חשד למקרה חמור בחפירות שמנהל ד"ר דורון בן עמי מרשות העתיקות ב"חניון גבעתי". על-פי דיווח בעיתון הארץ, במאי 2008 התגלו חלקי עצמות אדם מהמאה ה-8 או ה-9 לספירה, כלומר התקופה המוסלמית המוקדמת. השלדים פונו מהשטח בלי שדווח על כך למשרד הדתות, כפי שנדרש בתקנות רשות העתיקות עצמה, המחייבות לעצור חפירה ברגע של מציאת עצמות ולהודיע על הממצא למשרד הדתות. ברשות העתיקות הגדירו את האירוע בזמנו כ"תקלה חמורה."⁷⁶

במקרה אחר, ב"ציר הזמן" המוצג באתר האינטרנט של "עיר דוד", במשך זמן רב לא צוין שום אירוע בתקופה שבין חורבן בית שני בשנת 70 לספירה ובין התיישבות היהודים התימנים בסילוואן ב-1882, אף שהתקופה הביזנטית והמוסלמית המוקדמת היו, ללא עוררין, מתקופות הפריחה הגדולות של האזור. רק לאחר לחץ של ארכיאולוגים שונה "ציר הזמן" המופיע באתר האינטרנט, כך שיכלול גם תאריכים מתקופות לא-יהודיות.

במלים של פרופ' בנימין זאב קדר, יו"ר מועצת רשות העתיקות: "רשות העתיקות מודעת לכך שאלע"ד, עמותה עם אג'נדה אידיאולוגית מוצהרת, מציגה את ההיסטוריה של עיר דוד באופן מוטעה."⁷⁷

3.3 הדרכות לצבא: אלע"ד מזמינה

"עיר דוד" היא אחד האתרים המתוירים ביותר בישראל. לפי נתונים שמסרה אלע"ד, בשנת 2007 ביקרו בגן הלאומי "עיר דוד" 360,272 מבקרים ומתוכם 152,527 קיבלו הדרכה ממרכז המבקרים של אלע"ד. רבים ממבקרים אלה היו חיילים. בדו"ח הכספי לשנת 2006 שהגישה אלע"ד לרשם העמותות, מעידה העמותה כי הוציאה 1.7 מיליון שקלים חדשים על "הדרכה וכניסה לאתרים", ו-2.3 מיליון שקלים חדשים על "סיוורים לחיילים".

הסיוורים לחיילים נעשים במסגרת שני פרויקטים נפרדים המשותפים לצה"ל ולאלע"ד: פרויקט מורי"ה במסגרת חיל חינוך, ופרויקט של הרבנות הצבאית הראשית.⁷⁸ לפרויקט מורי"ה שותפים גורמים רבים. אחד מהם הוא "מרכז המבקרים בעיר דוד", קרי אלע"ד.⁷⁹

קצינה מיחידת ההסברה של חיל החינוך (המוצבת ברובע היהודי) ששירתה בפרוייקט מורי"ה, סיפרה שהסיוור, ההסעות באוטובוסים, הכניסה לאתרים וארוחות הצהריים - כולן על חשבון אלע"ד.⁸⁰ אשר לתכנים, אלעזר שטרן, קצין חינוך ראשי דאז, הנחה את יחידת ההסברה לשתף פעולה עם אלע"ד. "ליחידת ההסברה היה חשוב להציג את שלוש הדתות בירושלים, אבל הם [בארי ודביר כהנא מאלע"ד] התעקשו רק על היהדות. לא יכולת לבחור בין התקופות. היית חייב בית שני. הם דרשו שכל סיוור יעבור בעיר דוד", מספרת קצינה אחרת ששירתה בפרוייקט.⁸¹ קצין ששירת ביחידת ההסברה סיפר כי "עבר השתלמות" אצל אלע"ד, ובמסגרתה "דיברו רק על הנרטיב היהודי. לא הזכירו את התושבים הפלסטינים; כאילו עשו קפיצה של 2000 שנה בהיסטוריה."⁸²

⁷⁴ Digging For Trouble, Israel/Palestine שם.

⁷⁵ Raphael Greenberg, Towards an Inclusive Archaeology in Jerusalem: the Case of Silwan/The City of David, Public 50-Archaeology, Vol. 8, No. 1, pp. 35.

⁷⁶ הארץ, 1.6.2008.

⁷⁷ מכתב של פרופ' קדר, 8.8.2008.

⁷⁸ הרבנות הצבאית מנהלת גם פרויקט מקביל המשותף לאלע"ד, שבו הרבנות מממנת ליחידות סוף שבוע ללא תשלום בירושלים, ובמהלכם הם עורכים סיוורים בשיתוף עם עמותת אלע"ד. תכני הסיוורים, לפי חוזר שהפיצה הרבנות הצבאית באוגוסט 2008, עוסקים בעיקרם בירושלים, במוטיבציה ורוח לחימה מתוך היהדות. עמוס הראל, תחקיר "הארץ", 23.10.2008.

⁷⁹ <http://www.aka.idf.il/chinuch/klali/default.asp?catId=42817&docId=46667>

⁸⁰ שיחה עם ש.ב., מתוך תחקיר על "עיר דוד" לבית הספר "כותרת", 2005. ע"פ דוחות אלע"ד ל-2006, העמותה הוציאה לפחות 642,000 ₪ על הסעות לחיילים בשנים שקדמו לשנת הדוח.

⁸¹ שיחה טלפונית עם הקצינה, ספטמבר 2008.

⁸² שיחה טלפונית עם הקצין, ספטמבר 2008.

למרות עדויות אלו, טען במאי 2005 סגן שר הביטחון מתן וילנאי: "אין צה"ל מקיים באמצעותה [עמותת אלע"ד] סיורים. אם תואם סיוור עם העמותה בדרגים נמוכים יותר, הדבר נעשה בניגוד למדיניות צה"ל".⁸³

מדריכה בשירות הלאומי שהתגוררה במתחם "אדרת" של אלע"ד, תיארה בראיון עיתונאי מה היא אומרת לחיילים: "אני מדריכה בעיקר חיילים, אז חשוב לי להדגיש שצריך להיות פה", סיפרה המדריכה, "באחת ההדרכות אמרתי שזה היה כפר של מחבלים והוצחים עד שהתיישבנו פה. ואז שכן ערבי התחיל לצעוק עלי...".⁸⁴

הנוכחות של אלע"ד בגן הלאומי "עיר דוד" היתה קרש קפיצה לפעילות בכל שטחי הגן הלאומי סובב חומות ירושלים. רשות הטבע והגנים מסרה לידי אלע"ד את ניהול תעלת המים הרומית העוברת תחת טיילת ארמון הנציב (הר העצה הרעה); היא מפעילה מרכז מבקרים בהר הזיתים, שאמנם הוא חלק מהגן הלאומי אך הוקם ללא היתר בנייה, ועתה עובר שיפוץ בהיקף של כ-30 מיליון שקלים חדשים במימון "הרשות לפיתוח ירושלים" ומשרד התיירות; היא מקיימת פעילות קבועה בגן הלאומי "עמק צורים" שמצפון להר הזיתים, בין שכונת ואדי ג'וז והאוניברסיטה על הר הצופים; והיא מממנת פרויקט של ניפוי השפכים מעבודות השיפוצים ברחבת המסגדים בהר הבית, שהשתתפו בו אלפי צעירים ונעשה בחסות אוניברסיטת בר אילן. ב-2004 העבירה קק"ל לאלע"ד מתחם של חמישה דונם ב"יער השלום" המשתרע בין ארמון הנציב לא-טור וסילוואן, למרות שקק"ל חתמה על הסכם המבטיח את השימוש במבנים אלה להקמת ב"ס לילדים מוגבלים ע"י עמותת "הדביר החדש". במקום זאת, אלע"ד מפעילה במקום מרכז מבקרים, שאליו שולח צה"ל חיילים לסיורים והרצאות. הפעילות במקום נעשית ללא ההיתרים הדרושים מעיריית ירושלים.⁸⁵

התמונה המתקבלת מדוח זה היא שבעשור האחרון, הרשויות הממלכתיות של ישראל הפקידו, ללא מכרז, שטח עצום של גנים לאומיים, בעלי חשיבות היסטורית וארכיאולוגית בלתי רגילה, בידי עמותה פרטית מלב תנועת ההתנחלות, המשכתבת את הזיכרון ההיסטורי של אתרים אלה תוך עמדה פוליטית מובהקת. הסיורים שנערכים ב"עיר דוד" וב"אגן הקדוש" נועדו לגרום למבקרים להרגיש "את ירושלים של ימי המקדש... שכאן הכל התחיל...".⁸⁶ בה בעת, כפי שהסביר בארי במהלך קמפיין פרסומי לעידוד הביקורים ב"עיר דוד": "מטרת הקמפיין היא שהציבור ידע ש"עיר דוד" נמצאת במרחק 200 מטר מהעיר העתיקה, ולכן בכל משא ומתן היא צריכה להישאר בידי ישראל... אסור לוותר עליה".⁸⁷

⁸³ עידו שריר, ראש לשכת סגן שר הביטחון, בתשובה לשאלתה של ח"כ יוסי ביילין, 18.5.2008.

⁸⁴ מתוך התחקיר לבית הספר "כותרת", 2005.

⁸⁵ בארי הסכים לפנות את השטח רק אם עמותת "הדביר החדש" תשיג היתרים מעיריית ירושלים למבנים שאלע"ד מפעילה, והעניין מצוי כעת בדיונים משפטיים. (תמליל פגישה בין בארי, יו"ר קק"ל אפי שטנצלר, וראש עמותת "הדביר החדש" ליה נתן מרציאנו, 21.8.07).

⁸⁶ <http://www.cityofdavid.org.il/about.asp>

⁸⁷ הארץ 21.4.2006

פרק 4: בדרך לדיסניוורלד: סילוואן העתידית כפארק שעשועים ארכיאולוגי

ההפקעה הנמשכת של המרחב הגיאוגרפי - והזיכרון ההיסטורי - של סילוואן לטובת ישראל היהודית עומדת כעת לעלות בדרישה, בדמות תוכנית בניין עיר (תב"ע) 11555, שהופקדה בוועדה המקומית לתכנון ובנייה בשלהי 2007, ומתייחסת ל-548 דונם משטח סילוואן וכוללת את המורדות המזרחיים של גבעת ואדי חילווא/עיר דוד, ורוב שכונת אל-בוסתן. תוכנית זאת עומדת בלב מהלך פיתוח שיוזמים עיריית ירושלים ומשרדי ממשלה שונים, ומתייחסת לאזורים המקיפים את העיר העתיקה משלושת צדיה הפלסטינים (מהלך זה נידון בפרק הבא).

תוכנית 11555, שיזמה עיריית ירושלים ותוכננה ע"י משרדו של האדריכל משה ספדיה, מתכננת להמיר את כל אזור עיר דוד/ואדי חילווא משכונה פלסטינית לפארק ארכיאולוגי ישראלי, תוך בניית 100,000 מטרים רבועים. יישום התוכנית מחייב את הריסת שכונת אל-בוסתן (לטענת העירייה, יישארו בה כ-21-22 בתים לאחר ההריסה), גירוש כאלף מתושביה והפקעת שטחים גדולים מידי הפלסטינים. להבדיל מתוכנית עמ/9 התקפה כיום באזור, אשר מגדירה את ייעודו כ"שטח ציבורי פתוח, שטח ציבורי מיוחד ושטח שמור להפירות ארכיאולוגיות", התוכנית החדשה מיעדת אותו ל"שטחים לדרכים, חניונים, שבילים, טיילת, שטחים פתוחים, שטח ציבורי מיוחד, מבנים ומוסדות ציבור, מתקנים הנדסיים, מגורים".⁸⁸

בין המרכיבים העיקריים המוזכרים בתוכנית: על הריסות אל-בוסתן יקום גן ארכיאולוגי ברוח בית שני⁸⁹; בניית טיילת בין הר ציון לשער האשפות; הקמת רכבל שיחבר בין "עיר דוד" ובין הר הזיתים או בין "עיר דוד" וארמון הנציב; וחפירת מנהרה ("מתחם תלת מימדי" בלשון התוכנית) שתחשוף את מערכת הניקוז של העיר מימי הורדוס. מנהרה זו תתחיל בבריכת השילוח, תעפיל מתחת לבתי התושבים עד לחניון גבעתי, תעבור מתחת לשער האשפות, והציאה ממנה מתוכננת בגן הארכיאולוגי בכותל הדרומי, מטרים ספורים מהר הבית, ובמרחק עשרות מטרים בלבד מפתח מנהרת הכותל ("מנהרת החשמונאים"). מנהרת הכותל עצמה עוברת גם היא הרחבה ניכרת, ולאחרונה חוברת במנהרה לבית כנסת ברחוב אל וואד ("הגיא") ברובע המוסלמי, ובדרכה לשם עוברת מתחת לבתי התושבים הפלסטינים. תוכנית זו נעשית בשיתוף פעולה עם הרשות לפיתוח מזרח ירושלים (פמ"י). ואף שחפירת המנהרה עדיין לא אושרה בשום גוף תכנוני רשמי, כבר לפני שנתיים החלה רשות העתיקות, במימון אלע"ד, בעבודות לחשיפתה. החפירה הופסקה בצו בג"צ לאחר שהתושבים הפלסטינים עתרו נגדה, אך מבקרים במקום, בחודש מרץ 2009, ראו שמתבצעות שם עבודות.⁹⁰ המשמעות הפוליטית של מנהרה זו עצומה.

תב"ע 11555 מפלה לכאורה בין המתנחלים לתושבים הפלסטינים גם בתחום זכויות הבנייה: החלק העליון של גבעת עיר דוד (שבשליטת המתנחלים), שבו מרוכזים מרבית הממצאים הארכיאולוגיים וערכו הנופי הוא הרב ביותר, מיועד לבנייה צפופה; ואילו נכסי הפלסטינים במורד הגבעה, שם ריכוז הממצאים הארכיאולוגיים דליל משמעותית, זכו לאחוזי בנייה פחותים בהרבה⁹¹; כבר היום, ניתנים לבתים המוחזקים בידי המתנחלים היתרי בנייה נרחבים בהרבה מאשר לשכניהם הפלסטינים.⁹²

⁸⁸ תוכנית 11555, מרחב תכנוני מקומי ירושלים, תוכנית מתאר מקומית עם הוראות מפורטות.

⁸⁹ אל-בוסתן מכונה בתב"ע "תא שטח 309", והוא "יפוחת כגן המשכי... תוך ניצול אלמנטים היסטוריים ושילוב המים החיים הנובעים מבריכת השילוח" ויכלול "מקומות ישיבה מוצלים, שבילים שונים כגון סיפוני עץ ומהלכי מדרגות... דרגנועים ומערכות לשינוע מבקרים", וזאת לאחר "שיקום נופי שיכלול בניית טרסות מסורתיות" והדגשת "המשמעות ההיסטורית והתרבותית של העמקים, מפעלי המים, עיר הקברים והצמחייה שאפיינה את המקום." (תב"ע 11555, שם). יש לציין שבאזור זה קיימים שני סוגים של גן לאומי: הגן הלאומי המוכרז שאיננו מפקיע זכויות בעלות (ולעניין זה הבוסתן כמו כל "עיר דוד" הם כבר חלק מהגן הלאומי, ואין כאן שום שינוי במעמד). הסוג השני הוא הגן בתוך ואדי חילווא, שהבעלות בו נתונה למדינת ישראל, והשליטה בו נמסרה לאלע"ד. במקרה של תוכנית 11555, כרגע אין סימן שהכוונה להעביר את השליטה לאלע"ד, באופן בו נמסרה לעמותה השליטה בגן שבתוך ואדי חילווא.

⁹⁰ מרץ 2009, עדות ראייה.

⁹¹ תשריט מפורט של אזור עיר דוד/ואדי חילווא מתוך תוכנית 11555.

⁹² כך, לדוגמה, אישרה רשות הרישוי של עיריית ירושלים לעמותת אלע"ד לבצע "הרחבה סניטרית" של 127 מ"ר במבנה ששטחו הקיים הוא 188 מ"ר, אף שלפי עמ/9 האזור כולו מוגדר כ"שטח פתוח מיוחד" שאסורה בו כל בנייה, אך דחתה בקשה של שכן פלסטיני ל"הרחבה סניטרית" של 23 מ"ר למבנה בשטח כולל של 249 מ"ר, בנימוק שהתוספת נוגדת את עמ/9. (תיק 3/500.0) רשות הרישוי, עיריית ירושלים.

לתוכנית זו מצטרפת תוכנית של חברת מוריה של עיריית ירושלים, שהורתה בהחלטת ממשלה מאוגוסט 2001,⁹³ והיא מבוצעת בשיתוף פעולה בין אלע"ד, משרד התחבורה ופמ"י, להשקעת 30 מיליון שקלים חדשים בשיפור הכביש העולה מברכת השילוח לחניון גבעתי. תוכנית זו כוללת הכשרת תשעה מגרשי חנייה בואדי חילוה, שרובם אמורים לקום על קרקעות פלסטיניות פרטיות, שעיריית ירושלים הודיעה על הפקעתם ב-2008. התושבים, שביקשו לדחות את העבודות, עתרו לבית המשפט וביקשו ששטחים אלה, שבבעלותם, ישמשו להקמת שירותים חיוניים לתושבים ולא כחניונים המשמשים תיירים הבאים ל"עיר דוד". עתירתם התקבלה והעבודות הופסקו זמנית.⁹⁴

דגש מיוחד בתב"ע 11555 מושם על איזור המכונה "תא שטח 309". לפי המפה המצורפת לתוכנית, "תא שטח 309" חופף למקומה של שכונת אל-בוסתן של היום, המוכר גם בשמו הישראלי "עמק המלך" או "גן המלך". השכונה משתרעת בעמק שבין עיר דוד/ואדי חילוה לחלק העתיק של סילוואן ומתגוררים בה כ-1000 פלסטינים בכמאה בתים, הנמצאים על אדמה שרובה ככולה בבעלות פלסטינית, ורבים מהם - בהיעדר תוכנית בנייה מפורטת באזור - נבנו ללא היתר.⁹⁵

הרעיון להרוס את אל-בוסתן ולהקים על חורבותיה גן לאומי הוצע ב-1995 על ידי ועדת ההיגוי לפיתוח התיירות בירושלים,⁹⁶ אך רק ב-2004 הורה מהנדס עיריית ירושלים אורי שטרית למנהל מחלקת הפיקוח על הבנייה לפנות את "המבנים הלא חוקיים בעמק המלך", ומחלקת הפיקוח הודיעה על כוונתה להרוס כ-88 בתים בשכונה. חלק מצווי ההריסה שהוצאו מבוססים על סעיף 212, המאפשר הריסה ללא הרשעה; לא ידוע על שימוש בסעיף דרקוני זה במערב ירושלים להריסת בתי מגורים. פרסום כוונת ההריסה חולל מחאה פלסטינית ובינלאומית ואורי לופוליאנסקי, אז ראש העיר, השעה את התוכנית. במקביל, התנהלו דיונים בין תושבי אל-בוסתן ובין העירייה על הכנת תוכנית בניין עיר (תב"ע) שתכשיר את הבנייה הלא חוקית באזור, והעירייה תפעל לאישורה.⁹⁷

התושבים שכרו את האדריכלית אילה רונאל כדי שתכין עבורם תב"ע, ובשלהי 2005 הגישו את תוכנית 11641. כעבור שלוש שנים של דיונים בין התושבים לעירייה ומשרד הפנים הודיעה הוועדה המחוזית לתכנון ובניה שתב"ע 11641 "עומדת בתנאי הסף של לשכת התכנון". אולם תוך פחות משנה חזרה בה הוועדה המחוזית מעמדתה, והודיעה לתושבים שהתוכנית עתידה להידחות משום ש"התגלה שהתוכנית שבנדון סותרת את מדיניות התכנון של הוועדה המחוזית."⁹⁸ בפברואר 2009, כלומר שלושה חודשים אחרי שהוועדה הודיעה לתושבים ולרונאל על הכוונה לדחות את התב"ע שהציעו, התנהל בוועדה המחוזית הדיון בתב"ע המוצעת - שבסופו היא נדחתה. בדיון עצמו אמר נציג העירייה בוועדה שהעירייה מייעדת את האזור ל"שטח ירוק", זאת למרות שעו"ד זיאד קעאוור, נציג התושבים, העיד בפני הוועדה כי העירייה התחייבה לקדם את התוכנית.⁹⁹

במקביל, התביעה להרוס את בתי השכונה הועלתה בדיון של הוועדה לביקורת המדינה, שכינס באוגוסט 2008 יו"ר הוועדה ח"כ זבולון אורלב (מפד"ל/ האיחוד הלאומי); בחודשים האחרונים של 2008 התחדשו ההריסות בשכונת אל-בוסתן, ובנובמבר 2008 הגיעו דחפורים של העירייה, מלווים בכוח משטרה גדול, להרוס את בית משפחת סיאם בשכונה. הפינוי לוה באלימות רבה.¹⁰⁰

⁹³ החלטה 597 קראה, בין השאר, "לקדם תכנית רב שנתית לפיתוח תשתיות ושירותים ציבוריים במזרח ירושלים". ראו אתר מוריה: <http://www.moriah.co.il/project.aspx?cid=42&id=366>

⁹⁴ עת"ם 8938/08, בית המשפט המחוזי, ירושלים.

⁹⁵ גבולות התוכנית, כפי שאושרו, כוללים את שכונת אל-בוסתן, אך לפי מידע מהימן שהגיע לידינו האזור הוצא מגבולות הקו הכחול של התוכנית. מכיוון שהתוכנית טרם הופקדה לעיון הציבור, אין באפשרותנו לקבוע בוודאות אם השכונה כלולה אם לאו.

⁹⁶ הוועדה כללה נציגים ממשד התיירות, עיריית ירושלים, משרד הדתות, החברה הממשלתית לתיירות, רשות העתיקות, רשות הגנים הלאומיים והחברה לפיתוח מזרח ירושלים. מחברי התוכנית הבינו שהריסת שכונה פלסטינית לצורך הקמת "מוזיאון ארכיאולוגי פתוח" לא תתקבל בעין יפה בציבור הפלסטיני, ולכן סוכם על שמירת "פרופיל נמוך" בעת ביצוע העבודות (סיכומי הוועדה, 1995).

⁹⁷ עדותו של עו"ד דכוואר בפני הוועדה המחוזית לתיכנון ובנייה, פברואר 2009.

⁹⁸ קבלת התב"ע, מתוך מכתב חגית זהבי, בודקת תוכניות בוועדת התיכנון המחוזית, 24.2.2008; פסילת התב"ע, ממכתבו של גיא דייגי, בודק תוכניות בוועדה המחוזית, 5.12.2008.

⁹⁹ פרוטוקול דיון הוועדה המחוזית לתיכנון ובנייה, מחוז ירושלים, 17.2.09.

¹⁰⁰ במהלך פינוי הבית והריסתו תועד שוטר מג"ב כשהוא נוגח בקסדתו בצעירה פלסטינית תושבת סילוואן ללא כל התגרות מצדה, וגם בתושב שחש לעזרתה. הצעירה נפצעה. מח"ש הגישה כתב אישום נגד השוטר באשמת תקיפה (-1,7340, L) <http://www.ynet.co.il/articles/1,7340,L-> (3661467,00.html)

בשיחה שנערכה עם פאחרי אבו דיאב, מראשי ועד תושבי אל-בוסתן, בינואר 2009, הוא אמר: "המתנחלים התקרבו אלינו, אז רואים את ההבדל. הצעירים אומרים: 'למה לנו הורסים?' הצעירים כבר לא שומעים לנו. הם אומרים: 'אנחנו נמות ולא ניתן להם להרוס.'" אבו דיאב מספר כי תושבים באל-בוסתן חוששים לצאת לחופשה כי הם לא יודעים "אם הבית שלהם יהיה קיים כשהם יחזרו."

* * *

לאחר הבחירות האחרונות לראשות עיריית ירושלים יזמה העירייה מהלך חדש, והציעה לתושבי השכונה להתפנות מרצונם לאזור אחר במזרח ירושלים. מי שהעלה את ההצעה בפני התושבים היה יקיר שגב, הממונה על מזרח ירושלים בעיריית ירושלים (וחבר בצוות ההקמה של מפלגת "הבית היהודי"). התושבים דחו את ההצעה. ב-1 במרץ 2009 התקיימה במזרח ירושלים ובגדה המערבית שביבת מסחר במחאה על הכוונה להרוס את בתי אל-בוסתן, והילרי קלינטון, מזכירת המדינה החדשה בממשל אובמה, התייחסה לסוגיה במהלך ביקורה כאן, כשאמרה שהרס הבתים "לא עוזר" לתהליך השלום.¹⁰¹

* * *

הפרק הבא מרחיב את נקודת המבט שלו לכלל סקירה אזורית של מזרח ירושלים. סקירה זו מצביעה על סימנים ברורים לקיום תוכנית כוללת, שסילוואן היא אחד ממרכיביה, ואשר מימושה יביא לכיתור העיר העתיקה באזור גיאוגרפי ודמוגרפי יהודי/ישראלי, וניתוקה מהמרחב הפלסטיני המקיף אותה מצפון, מזרח ודרום, על כל המשתמע מכך.

¹⁰¹ בשבעה במרץ 2009 פרסמה עיריית ירושלים הודעה בעניין הריסת הבתים באל-בוסתן, בה מסרה כי בפועל קיימים צווי הריסה נגד שלושה בתים, ומתקיימים הליכים משפטיים כנגד 57 מבנים נוספים.

פרק 5: הסיפוח השני של מזרח ירושלים

באוקטובר 1991 פשטו מתנחלים על 11 בתי מגורים בסילוואן במבצע כמו-צבאי. כך החלה ההתנחלות הגלויה מחוץ לחומות העיר העתיקה, שנלווה לה מהלך התנחלותי מקביל בעיר העתיקה.

כיום, 18 שנים מאוחר יותר, כשליש מ"אזור המריבה" בואדי חילוה/גבעת עיר דוד בשליטת המתנחלים: כל האדמות בחזקת המדינה, הכוללות את הגן הארכיאולוגי "עיר דוד" ואתרים ארכיאולוגיים חשובים ביותר, נמסרו לחזקתם של מתנחלים, ללא מכרז, ושלא על בסיס מדיניות ממשלתית מוסכמת. מפעל ההתנחלות בסילוואן זוכה לגיבוי שלטוני מקיף בדמות מימון, אבטחה, ואכיפת חוקים סלקטיבית המגוננת עליו ומפלה נגד הפלסטינים.

כאמור, תנופת ההתנחלות נבלמה על ידי וועדת קלוגמן. עם בחירת ממשלת נתניהו ב-1996 נעשו נסיונות לחדשה, אולם הסיוע הממשלתי התחדש במלוא עוזו רק לאחר בחירת ממשלת שרון הראשונה ב-2001. **לאור זאת מתעורר חשד כבד שסילוואן אינה אלא אבן הראשה של מדיניות, החורגת בהרבה מגבולות "עיר דוד", גיאוגרפית ומדינית כאחד.**

בדצמבר 1968, כשנה וחצי לאחר הניצחון במלחמת ששת הימים, הופקדה במוסדות התכנון הירושלמים תוכנית עמ'6/ שיזמה רשות הגנים הלאומיים, וייעדה את השטח שסביב חומות העיר העתיקה לגן לאומי.¹⁰²

כאמור, ב-1997, שנה אחרי בחירתו של בנימין נתניהו לראשות ממשלת ישראל, העביר מנהל מקרקעי ישראל את השליטה בגן הלאומי "עיר דוד" לאלע"ד. בעקבות עתירה לבג"צ בוטלה העברה זו, אך זמן קצר אחרי שנבחר שרון לראשות הממשלה ב-2001, שוב הועברה השליטה בגן לאלע"ד, ונשארה בידי העמותה עד היום.

בעשור האחרון עשתה המדינה מספר צעדים **רשמיים** בעלי חשיבות קריטית למזרח ירושלים:

- באוגוסט 2001, התקבלה בממשלה החלטה 597, שעניינה פיתוח תשתיות ושירותים במזרח ירושלים. מתוקף החלטה זו מבצעים חברת מוריה (עיריית ירושלים) ומשרד התחבורה פרויקט תשתיות מקיף של סלילת כבישים במזרח ירושלים, וביניהם כביש טבעת העובר מדרום לצפון ומחבר את כל ההתנחלויות היהודיות שממזרח לעיר העתיקה.
- באוגוסט 2005 התקבלה בממשלה החלטה 4090, שעניינה "חיזוק מעמד ירושלים [...] [...] [פיתוח מקיף של אגן העיר העתיקה והר הזיתים]¹⁰³". התקציב השנתי של התוכנית, לשנים 2006-2013, מגיע היום ל-75 מיליון שקלים חדשים בשנה, ונוספות עליהם "תרומות חיצוניות". מטרת תוכנית זו "ליצור רצף של [9] פארקים סביב העיר העתיקה", ממורדות הר הצופים בצפון ודרך הר הזיתים, "עמק המלך" (שכונת אל-בוסתן) בסילוואן ועד גיא בן הינום בדרום. בהתאם להחלטה זו, שטחים נרחבים מאזורים אלה כבר הועברו לשליטת מתנחלים (עטרת כהנים).
- ב-2007 "קמה לתחייה" בוועדת התכנון המחוזית תב"ע 5610, שהציעה פיתוח מאסיבי של פארק צורים, המצוי ממזרח לעיר העתיקה, בינה לבין הר הזיתים. במקור הוגשה התוכנית ב-1995 על ידי הרשות לפיתוח ירושלים, רשות הטבע והגנים ועיריית ירושלים, והיא כוללת פיתוח קבלני מקיף בשטח של כ-50 דונם, כולל מרכז מבקרים, מרכז מלונות/מסחר/ובידור, פארק ומאגר מים תת קרקעי עצום.
- במהלך 2007 הוגשה לוועדת התכנון המחוזית תוכנית 11555, שעדיין לא נחשפה לציבור, ומתוכננת להמיר חלק גדול מסילוואן הפלסטינית למרחב ישראלי - ולחבר אזור זה ברשת של כבישים, מנהרות, דרגנועים, רכבלים ושבילים, לאזורי ההתנחלות הסמוכים לסילוואן.

¹⁰² "שימור 'עיר דוד'", והאיסור על כל בנייה חיוניים לדעת רשות הטבע והגנים, וזו העמדה הנחרצת של הרשות. מתוך מכתב ליוהמ"ש לממשלה, שהועבר לבג"צ.

¹⁰³ החלטה מס' 4090, ממשלת ישראל, 9.8.2005.

גורם ממלכתי בכיר, שהיה שותף לגיבוש תוכניות אלה, אומר כי עמותות המתנחלים היו שותפות מרכזיות בהכנתן. המקור סיפר כי הדרג השלטוני הבכיר אימץ את תוכנית המתנחלים מתוך מטרה משותפת "לחזק את הריבונות הישראלית באזור ירושלים... זהו פרויקט לאומי: פה זה ערש העם היהודי."¹⁰⁴

שלא במפתיע, עיון במפת "ירושלים העתיקה" של אלע"ד, מעלה דמיון מדהים בינה לבין מכלול התוכניות המוזכרות לעיל.

בהקשר זה מוסיף עו"ד סאמי ארשיד, כי בכיר בעיריית ירושלים אמר לו שזו היתה הכוונה המקורית של תוכנית עמ/6 - תוכנית "גן לאומי סובב חומות ירושלים" - "לכונן שליטה ישראלית בסביבות העיר העתיקה".¹⁰⁵

* * *

ישום תוכניות אלה יביא לביסוס הגמוניה ישראלית ברצועת השטח המקיפה את העיר העתיקה מדרום, מזרח וצפון תוך כיתור העיר העתיקה והטמעתה בירושלים היהודית. הגמוניה זו מבטאת את התפיסות של הימין הדתי והלאומי. ספק אם היא מבטאת את תפיסת האינטרס הישראלי, כפי שהוא מקובל על רוב הציבור הישראלי.¹⁰⁶ יתר על כן, מימוש התוכניות ייצור ממשק חיכוך יומיומי ובלתי נסבל בין ההתנחלות הישראלית לבין התושבים הפלסטיניים. לחיכוך זה פוטנציאל התלקחות גבוה, וסיכוי רב להחלת מימד דתי על הסכסוך הלאומי. אם לא די בכך, יש להניח שמימוש תוכניות אלה לא יעבור בשתיקה בקהילה הבינלאומית, המצדדת רובה ככולה בפיתרון של שתי מדינות לשני עמים, תוך פשרה בירושלים, והוא מזמן לישראל עימותים קשים עם הממשל בווינגטון, מדינות הקהילה האירופית והעולם הערבי.

התוכניות מצביעות על קיום תוכנית-על להשתלטות ישראלית על אגן העיר העתיקה, הפקעה מאסיבית של שטח פרטי וציבורי מידי הפלסטינים, והמרתו לאזור ישראלי-יהודי תוך כדי בנייה מקיפה למגורים ומסחר, פארקים, מערכות תחבורה, וכו'. מקומית, תוכנית זו תעמיק לאין שיעור את ממשק החיכוך בין יהודים לפלסטינים ותעלה מאד את מפלס האיבה בין שתי הקהילות, זו שמנושלת מבתיה ואדמותיה וזו שפולשת אליהן. אך הדברים אינם מסתיימים רק על פני הקרקע: תוכנית המנהרה, המתוכננת לפי תב"ע 11555 להתחיל בבריכת השילוח ולהסתיים בעיבורי העיר העתיקה, מתחת להר הבית, היא בעלת פוטנציאל ממשי להתלקחות.

אסטרטגית, ישום מדיניות זו יביא לכיתור של הר הבית משלושת צדדיו הפלסטיניים והטמעת העיר העתיקה בתוך רצף של התיישבות יהודית שיתחבר לעיר המערבית; וחיבור רצועת שטח זו אל גושי ההתנחלות היהודים שמצפון עד להר הצופים ומשם לגוש E1 (ראו מפה).

מדינית, כיוון שהר הבית והאגן הקדוש הם הנושאים שעמדו ויעמדו בלב כל משא ומתן בין ישראל לפלסטינים, מהלך זה יקשה מאד בעתיד להגיע לפשרה עתידית בירושלים, ועלול לסכל את סיכויי המשא ומתן בין ישראל והפלסטינים.

יתר על כן, סלילה של רצועת שטח יהודית מצפון לדרום באזור זה תייצר לחץ לכיוון מזרח על האוכלוסיה הפלסטינית שתמצא עצמה כלואה בין הפטיש (רצועת ההתיישבות היהודית באגן העיר העתיקה) לבין הסדן (גדר ההפרדה וגושי ההתנחלויות במזרח).¹⁰⁷

¹⁰⁴ שיחה פנים אל פנים, ירושלים, אוקטובר 2008

¹⁰⁵ שיחה עם עו"ד סאמי ארשיד, אוקטובר 2008.

¹⁰⁶ עפ"י סקר של מכון דחף מאפריל 2009, 78% מהציבור הישראלי תומך בפיתרון שתי המדינות. <http://news.walla.co.il/?w=/1/1472110>

¹⁰⁷ רצועת ההתיישבות שתקף את העיר העתיקה נועדה להתחבר עם גוש E1 (מעלה אדומים) ומשם עם גושי ההתנחלויות בלב הגדה. זרוע זו תקטע את הרצף הקרקעי הפלסטיני בגדה ותייצר שני קנטונים פלסטיניים (לצד הקנטון השלישי ברצועת עזה). שלושה קנטונים פלסטיניים יתקשו לחולל את המאסה המדינית הקריטית להשגת ריבונות פלסטינית שבירתה במזרח ירושלים.

בעשרים השנים האחרונות עברה שכונת ואדי חילוה/עיר דוד בסילוואן מהפך. עד תחילת שנות ה-90, לא התגורר בה אף לא יהודי אחד. ב-1991 פלשו מתנחלים ל-11 בתים בשכונה. כיום, באפריל 2009, שולטים מתנחלים בכרבע מאדמות שכונת ואדי חילוה. שליטה זו הועברה אליהם על ידי ממשלת ישראל, שסיפחה אדמות אלה ב-1967, לאחר כיבוש מזרח ירושלים. לשטחים אלה חשיבות היסטורית וארכיאולוגית יוצאת דופן, לאומית ואוניברסלית כאחד. ואף על פי כן, אדמות אלו הועברו לשליטת עמותות פרטיות, העושות בהן כבשלהן. לתהליך הזה חברו מוסדות, רשויות, ומשרדים ממשלתיים ועירוניים (לפירוט ראו נספח 3).

למרות ואולי בגלל החשיבות הרבה וההשלכות הפוטנציאליות של תהליך זה, הוא נעשה במחשכים, תוך הפרה בוטה של כללי מינהל ציבורי, לפעמים תוך הפרת החוק, ללא החלטות גלויות ורשמיות בממשלה או בכנסת, וללא דיון, חקירה ופיקוח ציבוריים.

כך, נכסים לאומיים מובהקים הועברו, ללא מכרז, לידי עמותות מתנחלים. חלקם הופקעו מידי בעליהם הפלסטינים בשיטות שבית המשפט הכריז עליהן כפסולות ונטולות בסיס חוקי, והועברו לידי עמותות המתנחלים ללא מכרז ותמורת תשלום סימלי. רשות העתיקות מבצעת עבור עמותות המתנחלים הפירות המוגדרות כ"חפירות הצלה" באתרים שאין בהם היתר בנייה, לעתים תחת בתים של פלסטינים וללא הסכמתם. כל החפירות שמבצעת הרשות עבור עמותות המתנחלים, להוציא אחת, נערכות ללא רישיון חפירה ופיקוח מדעי של המועצה לארכיאולוגיה, ולכן אינן מחוייבות בחשיפת ממצאים. ההתנחלות בסילוואן נהנית מאבטחה פרטית, העולה עשרות מיליוני שקלים חדשים בשנה למדינת ישראל. עיריית ירושלים נוקטת במדיניות גלויה של איפה ואיפה נגד הפלסטינים ובעד המתנחלים היהודים; וגם במשטרת ישראל, תלונות על זיוף מסמכים בידי מתנחלים אינן נחקרות, וקצין משטרה שהיה שותף לכתיבת הסכם להשתקת פלסטיני שביקש להעיד נגד המתנחלים, נשאר בתפקידו.

כפי שנחשף בדוח זה, מקדמת עיריית ירושלים תוכנית בניין עיר 11555 (הנידונה בפרק 4), המוציאה את המרצע מהשק לגבי הכוונות הישראליות בסילוואן: תוכנית זו קוראת להרוס שכונה שלמה בסילוואן, להפוך חלק ניכר מהכפר לפארק תיירות ולאפשר לבנות בנייה ציבורית ופרטית מאסיבית עבור יהודים ותיירים בלבד.

וכך, משכונה פלסטינית הקשורה למרחב הפלסטיני של מזרח העיר הופכת סילוואן/עיר דוד לשכונה בשליטה יהודית-ישראלית, המתחברת לרובע היהודי בעיר העתיקה ולמערב העיר. כיום מתגוררים ב"אזור המריבה" המצומצם בעיר דוד/ואדי חילוה לא יותר מ-400 יהודים לעומת כ-2,600 פלסטינים, מתוך כ-4,400 התושבים הפלסטינים המתגוררים בכל ואדי חילוה. הניסיון להאיץ את תהליכי ההשתלטות על השכונה מחד, לצד הצרת רגלי התושבים הפלסטינים והריסת בתיהם מאידך, יעמיק את החיכוך בין יהודים ופלסטינים ויש לו פוטנציאל התלקחות כמעט ודאי. המתרחש בחודשים האחרונים סביב הכוונה להרוס את שכונת אל-בוסתן מרמזת על הבאות. סכנה זו כפולה ומכופלת כאשר מדובר בשכונה הנמצאת במרחק של מאות מטרים ספורים מהר הבית.

"בהגיע לגבולות סילוואן", כתב עו"ד דניאל זיידמן מטעם "עיר עמים" ליועץ המשפטי לממשלה מני מזוז, "קורסות מערכות השלטון הממלכתיות בישראל - הוראות חיקוק מפורשות, דיני המינהל הציבורי, ערכי היסוד של מדינת ישראל, נוכחותה של הרשות החוקרת והגורמים הממונים על שלטון החוק ואכיפתו - מצויים בקריסה רב מערכתית."

יתר על כן, מניתוח שורת החלטות ממשלתיות המתייחסות למזרח ירושלים, והמדיניות המעשית של רשויות השלטון, עולה הרושם שממשלת ישראל פועלת לישראלזציה של האזורים הפלסטיניים המקיפים את העיר העתיקה תוך כדי כיתורה, ניתוקה מרקמת החיים הפלסטינית, והטמנתה בפועל בירושלים המערבית.

למדיניות זו תהיה השפעה וודאית על הסיכוי להגיע להסדר מדיני בר-קיימא בין ישראל והפלסטינים בכלל ובירושלים בפרט. ככל הידוע, מדיניות ממשלתית זו מעולם לא התקבלה בהחלטה מפורשת, ומעולם לא נידונה, ככזו, בכנסת, בממשלה, ובציבור הישראלי. מטרת דו"ח זה להוציא אל האור את הנעשה בסילוואן. תהיה אשר תהיה המדיניות הישראלית לגבי אזור רגיש זה, אסור לה שתתנהל בצללים, ללא דיון ציבורי וללא ביקורת ציבורית.

נספח 1: "המשטרה הפרטית" של המתנחלים: החיים בצל מצלמות אבטחה

כאשר נכנסו המנחלים למתחמים שקיבלו מידי המדינה בסילוואן ב-1991 הודיעה אלע"ד, בעתירה שהגיש עו"ד דן אבי יצחק מטעם העמותה (בג"צ 4747/91), שאין בכוונתה לבקש מימון מהמדינה לצורך אבטחת התושבים היהודים, ושהיא תממן בעצמה את סידורי הביטחון הנדרשים ולא תדרוש "אפילו איש משטרה אחד".

בתחילה התנגדה המדינה להסדר פרטי זה. "לא יעלה על הדעת שהעותרים [עמותת אלע"ד] יממנו שומרים מטעמם", כתב היועץ המשפטי דאז יוסף חריש בחוות דעתו, ובמיוחד שמדובר ב"מקום רגיש כשכונת השילוח (סילוואן), שבה יש למנוע מעורבותם של אזרחים חמושים, שאינם נמנים עם כוחות הביטחון... דבר שיש בו אף כשלעצמו משום גורם מתסיס."¹⁰⁸

למרות זאת מימנה חברת עמידר, מתוך תקציב משרד השיכון, את אבטחת המתנחלים במזרח ירושלים, וב-1995 החליטה הממשלה באופן רשמי להקצות למשרד השיכון 7.5 מיליון שקל לצורך זה. במהלך השנים תפח תקציב הביטחון. וועדה שמינה השר הרצוג ובראשה האלוף (מיל.) אורי אור מצאה שב-2005 הוא הגיע ל-40 מיליון שקל, המוקדשים למימון 350 מאבטחים הפועלים ב-56 אתרים ב-11 מתחמים, כמחציתם בסילוואן. הוועדה, שקמה בעקבות הביקורת הציבורית על כך שהמדינה מממנת למתנחלים "משטרה פרטית", מצאה כי מימון אבטחת המתנחלים מתקציב משרד השיכון התקבל ללא ביסוס חוקי של ממש, והמליצה להעביר את האחריות לאבטחת יהודים במזרח ירושלים לידי משטרת ישראל והמשרד לביטחון פנים.¹⁰⁹ הממשלה אישרה ביוני 2006 את המלצות הוועדה, אך בינואר 2007 הפכה את החלטתה, ומשרד השיכון ממשיך לממן את אבטחת המתנחלים כמימים ימימה.

¹⁰⁸ מתוך מכתבו של היועץ המשפטי חריש למפכ"ל המשטרה, 24.11.91.

¹⁰⁹ ב-2005 אובטחו 55 משפחות ב"עיר דוד" ו-13 משפחות ב"כפר התימנים". דו"ח הוועדה הציבורית לבדיקת השמירה ואבטחת מתחמים במזרח ירושלים, אוגוסט 2005.

נספח 2: משרד המשפטים לא מתיר לחשוף את המקורות הנספיים של אלע"ד

בדו"ח הכספי ל-2006 שהגישה אלע"ד לרשם העמותות נכתב שסך הנכסים של אלע"ד עומד על יותר מ-159 מיליון שקלים חדשים. מחזור ההכנסות שלה ב-2006 הסתכם ב-91 מיליון שקלים חדשים. כ-84 מיליון שקלים חדשים מסך ההכנסות - כלומר יותר מ-92 אחוז - הגיעו מתרומות.¹¹⁰

עד היום, זהות התורמים העיקריים לאלע"ד נותרה עלומה. בעבר, חלק ממימון אלע"ד הגיע מרווחי הקזינו של ניסן חקשורי ומשה בובליל ביוון.¹¹¹ גם לב לבייב וגם רומן אברמוביץ' נכחו באירועים של העמותה ב"עיר דוד", ולפני שנה פורסם שיבגני שווידלר, האיש מס' 2 באימפריה העסקית של אברמוביץ', תרם 7 מיליון דולר ל"עיר דוד".¹¹²

על פי התיקון בחוק העמותות מ-2002, כל תרומה מעל 20,000 שקלים חדשים חייבת להיות מזהה, ובמאי 2007 פנה רו"ח אלי גוף מרשם העמותות לאלע"ד בבקשה לחשוף את זהות חלק מהתורמים המוזכרים בדוח העמותה לשנת 2005, כמי שתרמו יחדיו יותר מ-31 מיליון שקל, כ-75 אחוז מכלל הכנסות עמותת אלע"ד באותה שנה.¹¹³

"פירוט פרטי התורמים נועד כדי ליידע את הציבור באשר לגורמים התומכים בפעילות העמותה", כתב גוף לאלע"ד. "מסירת שמות שאינם מוכרים לציבור הישראלי תוך סירוב לפרט על מהותם יש בו משום הפיכת מסירת מידע ציבורי חשוב זה ללא רלוונטי."¹¹⁴

במקביל התברר כי חברת "פארליי אינטרנשיונל", שהיתה רשומה בדוח של 2005 כמי שתרמה לאלע"ד 2 מיליון דולר (8.8 מיליון שקל לפי השער דאז), קיימת בבריטניה. בתשובה לפניית עיתון "הארץ" השיב מנהל החברה כי מעולם לא שמע על אלע"ד, וממילא מחזור הכספים של החברה הוא 500 אלף ליש"ט בשנה, כך שגם אילו רצתה לא היתה יכולה לתרום סכומים כאלה לאלע"ד.¹¹⁵

אלע"ד סירבה לחשוף את תורמיה, ובמכתב מאוקטובר 2007 הודיע גוף לאלע"ד שרשם העמותות עלול לשלול מהעמותה אישור ניהול תקין ואולי אפילו לפרק אותה. ב-1.11.2007 קיבל גוף מכתב מעו"ד זאב שרף, המייצג את אלע"ד, ובו נאמר שהמידע על זהות התורמים "אינו מצוי בידיעת מרשי [אלע"ד] וזאת למעט כתובתם של הגופים הנזכרים בה". שרף צירף מספר של תיבת דואר, אך בלי לציין באיזה מדינה התיבה קיימת. בתגובה נזף גוף באלע"ד על ההתחמקות ממתן המידע הנדרש, והודיע שאם תביעתו לחשוף את שמות התורמים לא תיענה, רשם העמותות ישקול מינוי חוקר לעמותת אלע"ד.¹¹⁶

¹¹⁰ דו"חות כספיים של אלע"ד, רשם העמותות, 2006

¹¹¹ חקשורי סיפר לגידי וייץ כי להערכתו "מכספי הקזינו הגיעו לעמותת אלע"ד קרוב ל-14 מיליון שקלים חדשים." "הארץ", 2.2.2007.

¹¹² מעריב, 4.2.08. בכתבה נאמר כי אוליגרכים יהודים רוסיים גילו לאחרונה את איזור העיר העתיקה, והם תורמים לפרויקטים יהודיים רבים באיזור.

¹¹³ דו"חות כספיים של אלע"ד, רשם העמותות, 2005. גוף התייחס לחמשת התורמים הבאים: Farleigh International, Dwide Limited, Leiston Holding, Ovington Worldwide Limited, Jacobson.

¹¹⁴ מתוך מכתבו של רו"ח גוף לאלע"ד, 17.9.2007.

¹¹⁵ מכתב דייוויד בון, מנכ"ל "פארליי אינטרנשיונל", 7.10.2007.

¹¹⁶ מכתבו של רו"ח גוף לאלע"ד, 21.11.2007.

בתחילת שנת 2008 נמסר מרשם העמותות כי סגנית רשם התאגידים (הגוף אליו משתייך רשם העמותות) החליטה להיענות לבקשת אלע"ד להעניק לה חיסיון על שמות התורמים. עו"ד שביט מרשם העמותות אמרה שבסמכותו של הרשם להעניק חיסיון כזה והוא אינו צריך לנמק אותו.

ממשרד המשפטים נמסר כי "העמותה (אלע"ד) נדרשה ע"י רשם העמותות להעביר את שמות התורמים שתרמו לה מעל 20,000 ש"ח לשנה, בעקבות כך, העמותה הגישה ביום 23.12.07 את שמות התורמים, ופנתה בבקשה לחיסיון של השמות, בין היתר בטענה לנזקים העלולים להיגרם לעמותה ולתורמים אם יחשפו השמות. לאחר בירור שנערך בענין זה, הוחלט לאשר את בקשת העמותה לחיסיון. עד היום נערכו כמה עשרות פניות לרשם בבקשה לקבל חיסיון, וכפי הידוע לנו בכל המקרים נענו נציגי הרשם לבקשה, כאשר המדיניות היא לשמור עד כמה שאפשר על פרטיותם של תורמים המבקשים זאת".

בעקבות החלטה זו, בדו"ח לשנת 2006 לא פורטו התרומות שחרגו מסף 20,000 שקלים חדשים וממילא לא פורסמו שמות התורמים.

נספח 3: עמותה פרטית כזרוע שלטונית: מקרה אלע"ד

מניתוח דפוס ההתנחלות הישראלית בסילוואן ומזרח ירושלים והיבטיו השונים עולה שעמותת אלע"ד, שהיא באופן רשמי עמותה פרטית, משמשת כזרוע ביצועית ישירה של ממשלת ישראל, והיא נהנית מגיבוי מקיף ועמוק של השלטון הישראלי.

להלן רשימה קצרה של משרדים ורשויות ממשלתיים ועירוניים, והקשר ביניהם לבין אלע"ד, לאו דווקא לפי סדר חשיבות: האפוטרופוס על נכסי נפקדים (משרד האוצר): הכריז על נכסים כנפקדים על פי תצהירים שנמסרו לו גם על ידי נציגי אלע"ד, בלי שווידא את אמיתות התצהירים ובלי שבדק את הנכסים עצמם.

מנהל מקרקעי ישראל (ממ"י), רשות הפיתוח וחברת עמידר (משרד השיכון, התשתיות): מימנו במיליוני שקלים שיפוצים לנכסי נפקדים; החכירו או השכירו לאלע"ד נכסים אלה בתמורה לדמי שכירות נומינליים, ללא מכרז; העבירו ללא מכרז שטחים בסילוואן לניהול אלע"ד; מממנים עד היום, בכ-40 מיליון שקלים חדשים בשנה, את האבטחה הפרטית של ההתנחלויות במזרח ירושלים.

קק"ל, הימנותא: החכירו או השכירו נכסים לאלע"ד (ולעטרת כהנים) ללא מכרז, על בסיס מדיניות אפליה מוצהרת¹¹⁷. רשות הטבע והגנים (המשרד לאיכות הסביבה): מסרה לאלע"ד את הניהול ותחזוקה הבלעדיים של שטחי הגן הלאומי "עיר דוד", ללא מכרז, בלי שהנושא נידון בגופי הניהול של הרשות, ובניגוד לפסיקת בג"צ מ-1999.

רשות העתיקות (משרד התרבות): עורכת את החפירות ב"עיר דוד" במימון כמעט בלעדי של אלע"ד ובכפוף לרשיון עצמי של "חפירות הצלה", המאפשר לה לחפור ללא רשיון ופיקוח של המועצה הארכיאולוגית, וללא התחייבות לחשיפת הממצאים.

משרד התיירות, הרשות לפיתוח מזרח ירושלים, משרד התחבורה: מנהלים פרויקטים משותפים של בנייה ושיפוצים בהיקף עשרות מיליוני שקלים חדשים, למשל שיפוץ מרכז המבקרים בהר הזיתים (שנבנה ללא היתר בנייה), שיפוץ הרחוב הראשי של ואדי חילוה המשרת את ההתנחלות במקום, ועוד.

¹¹⁷ אברהם הללי, בכיר בקק"ל; "למיטב ידיעתי, כל שטחי קק"ל [בסילוואן] הוחכרו על ידי מנהל מקרקעי ישראל לעמותת אלע"ד... זוהי מדיניות הקרקעות של קק"ל, ש[הקרקעות] יוחכרו ליהודים למטרות ישוב יהודים בארץ ישראל" (עדות בבית משפט במאי 1998); ואם קק"ל אמורה לפעול למען העם היהודי, הרי חברת עמידר היא חברה ממשלתית המחוייבת, על פי חוק, לתת שוויון מלא לכל אזרחי מדינת ישראל.

עיריית ירושלים: פועלת ליישום מגמתי ומפלה של חוקי הבנייה בסילוואן, להריסת בתי פלסטינים והפקעת שטחיהם, ולא-אכיפה של חוקים אלו במקרים של עבירות בנייה מצד המתנחלים.

וועדת ההיגוי לפיתוח ירושלים (משרדי התיירות, הדתות, רשות הטבע והגנים, רשות העתיקות, הרשות לפיתוח מזרח ירושלים ועיריית ירושלים): יוזמת התוכנית להריסת שכונת אל-בוסתן ובניית גן ארכיאולוגי-תנ"כי במקומה.

צה"ל (חיל החינוך, הרבנות הראשית): מקיים תוכניות הדרכה משותפות עם אלע"ד.

רשם התאגידים (משרד המשפטים): מונע את חשיפת התורמים של אלע"ד.

וועדת התכנון המחוזית, ירושלים (משרד הפנים): מונעת בשיטתיות מאז 1967 קבלת תוכניות בנייה עירוניות לסילוואן, ובכך הופכת את התושבים לעבריינים בעל כורחם.

משרד הביטחון (בשיתוף משרד התחבורה ועיריית ירושלים): מממן באופן חלקי כביש עורקי צפון דרום המחבר את כל ההתנחלויות החדשות שממזרח לעיר העתיקה.¹¹⁸

* * *

שיתופי פעולה אחרים:

מרכז שלם: שותף מרכזי במימון החפירות במרכז המבקרים בגן הלאומי "עיר דוד".

אוניברסיטת בר אילן: שותפה עם אלע"ד לפרוייקט ניפוי השפכים של הוואקף בעמק עין צורים.

* * *

על רקע כל הנאמר לעיל, אפשר להבין את דבריו של דורון שפילמן, מנהל הפיתוח של אלע"ד, האומר בגילוי לב: "זה פרויקט ממשלתי.... אנחנו לא אירגון ממשלתי רשמי, [אבל] אנחנו עובדים כאן בקשר הדוק מאוד עם רשויות הממשלה. כל הסלעים האלה, כל המדרכות האלה, נבנו תוך שילוב של שני גורמים. האחד הוא סיבסוד ממשלתי, והשני הוא סבסוד פרטי... אנחנו כמעט סניף של ממשלת ישראל, [אבל] בלי להיקבר תחת הבירוקרטיה הממשלתית."¹¹⁹

¹¹⁸ <http://www.moriah.co.il/project.aspx?cid=42&id=357>

¹¹⁹ שיחה עם דורון שפילמן, ינואר 2008

נספח 4: תגובת המוסדות הציבוריים המוזכרים בדו"ח

בעקבות ממצאי הדו"ח עסקה אפלה בסילוואן, פנתה עמותת עיר-עמים למספר גופים המוזכרים בדו"ח בכדי לקבל את תגובתם על הדברים. להלן התייחסויותיהם של כמה מגופים אלה:

תגובת רשות העתיקות:

"רשות העתיקות פועלת על-פי חוק העתיקות התשל"ח ומנפיקה רישיונות והרשאות חפירה על-פי חוק זה. חפירה ארכיאולוגית אינה מצריכה היתר בניה על-פי חוק התכנון והבניה מאחר ולא מדובר בפעולת בניה. בנוסף אציין שישנם מקרים בהם לא ניתן לקדם תכנון באתרים מסוימים, במיוחד באזור העיר העתיקה, מאחר וקיימת סבירות גבוהה להימצאות ממצאים שישפיעו על התכנון באופן מהותי. במקרים כאלה רשות העתיקות אינה מסכימה לקדם תכניות בניין עיר ודורשת ביצוע חפירות מקדימות כדי לספק מידע ארכיאולוגי שעל בסיסו ניתן יהיה להחליט אם לאפשר בניה במקום ובאילו תנאים. במקרה כזה לא ניתן לקדם תוכנית בנין עיר או להנפיק היתר בניה מאחר ורשות העתיקות אינה מאפשרת קידום התכנון [...]."

חניון גבעתי מעלה דילמה שמלווה את רשות העתיקות בכל מקרה בו מבקשים לקדם פרויקטים של בניה ופיתוח במקומות רגישים הרוויים בעתיקות בעלות חשיבות, כאשר ללא ידע ודאי על הימצאות השרידים העתיקים ועל טיבם לא ניתן לגבש עמדה בדבר היקף הבנייה, אם בכלל.

לפיכך, רשות העתיקות התנגדה לכך שתקודם תכנית שתאפשר בנייה בשטח חניון גבעתי, עד שתמוצינה החפירות ועד שיהיה מידע מלא על היקף השרידים. וכבר ברור היום שבנייה, ככל שתותר במקום, תותנה בשימור ובשחזור הממצאים ואולי אף בחובה לפתוח אותם לביקור הציבור [...]."

אף שרשות העתיקות סברה כי ראוי שהגן הלאומי עיר דוד יופעל על-ידי רשות הטבע והגנים הוחלט, בניגוד לעמדת רשות העתיקות וחרף התנגדותה, שאלע"ד תפעיל את הגן הלאומי עיר דוד על-פי חוזה עם רשות הטבע והגנים וזאת באישור השרה לאיכות הסביבה של ממשלת ישראל. ברגע שקיימת החלטה ממלכתית רשות העתיקות משתפת פעולה עם מי שנבחר לנהל ולהפעיל את הגן מאחר והחלטה זו היא עניינה הריבוני של הממשלה ורשות הטבע והגנים."

תגובת החברה לפיתוח מזרח ירושלים (פמ"י) (בעניין השימוש שמבקשת החברה לפיתוח מזרח ירושלים לעשות

בתעלת הניקוז שהתגלתה מתחת לבתי עיר דוד/ ואדי חילוה, המובילה מהכותל הדרומי לבריכת השילוח, ובעניין חלקה של עמותת אלע"ד בגיבוש תוכנית השיקום שמבצעת החברה לפיתוח מזרח ירושלים באזור עיר דוד/ ואדי חילוה):

"הנושא נדון בפני בית המשפט העליון במסגרת בג"צ 1308/08. מרשתי [פמ"י] הביעה ותביע את עמדתה לעניין זה במסגרת אותם הליכים. אני מניח שהכרעת בג"צ עתידה ליתן מענה לשאלותיכם בעניין זה. [...] מרשתי בהחלט סבורה שיש ערך היסטורי ותיירותי לתעלת הניקוז המדוברת, אך כיוון שהנושא אינו בסמכותה, אני ממליץ לכם לפנות בשאלות בעניין לרשות הטבע והגנים ו/או לרשות העתיקות."

תגובת המשרד להגנת הסביבה (בעניין אישור ההסכם בין רשות הטבע והגנים לבין עמותת אלע"ד בעניין ניהול הגן

הלאומי עיר-דוד על ידי השרה לאיכות הסביבה, כפי שנטען בתגובת רשות העתיקות):

"רשות הטבע והגנים הינה תאגיד סטטוטורי ויישות משפטית עצמאית. המשרד להגנת הסביבה אינו צד לחוזים מסוג זה שנחתמים על ידי הרשות. את השאלות יש להפנות לרשות הטבע והגנים."

תגובת משטרת מחוז ירושלים:

"חסימת הצירים באזור עיר-דוד וסילוואן נעשית בימים בהם מתקיימים אירועים גדולים ורבי משתתפים בעיר העתיקה וסביבתה והדברים אמורים בעיקר בחגים ומועדים של הדתות השונות. במועדים אלו נדרשת הערכות משטרתית רחבת היקף על מנת להבטיח את השמירה על הסדר הציבורי, על הביטחון ועל בטיחות המשתמשים בדרך באזורים אלו. גם בהיערכות שכזאת ניתנת, ככל שהדבר אפשרי, אפשרות מעבר לתושבי המקום ולתחבורה ציבורית של מזרח ירושלים.

באופן עקרוני, אין הבדל בין אישורי המעבר הניתנים לערבים וליהודים, עדיפות במעבר במחסומים הנ"ל ניתנת לתושבי המקום על פי הכתובת הרשומה בתעודת הזהות.

[...] יש להבהיר כי אזור העיר העתיקה הוא אזור בעייתי מבחינת תשתיות התנועה ולכן נדרשת סגירת צירים לתנועה כאשר יש תנועה מוגברת של אנשים במקום.

המשטרה איננה מעורבת בפעילות העמותות הפועלות בנושא ההתיישבות במזרח ירושלים. נושא אכלוס "בית יהונתן" נבדק בעבר. נמצא כי סמוך לפני אכלוס המבנה, נמסרה למשטרה הודעה על הכוונה לאכלסו והוצגו לגורמי המשטרה מסמכים המאשרים לכאורה את בעלות העמותה על הנכס [...].

על פי המידע שנמסר למשטרה, הבניינים שהיה בדעת העמותה לאכלס היו ריקים מאדם. לגורמי המרחב לא היה ידוע כי אחד המבנים נבנה ללא היתר בניה. יצוין כי השאלה אם מבנה זה או אחר נבנה ללא היתר בניה איננה בתחום ידיעתה וטיפול של המשטרה. נושא זה מטופל על ידי הרשות המקומית. לאור האמור ועל פי המידע שהוצג למשטרה טרם האכלוס, מדובר היה בפעולה חוקית לכאורה של אכלוס נכס על ידי בעליו [...].

הטענות בדבר מעורבות של שוטרי מפלג המיעוטים של מחוז ירושלים בעסקאות של עמותת עטרת כוהנים הועברו לבדיקת מח"ש, שהחליטה שלא לפתוח בחקירה ולהעביר את החומר לבדיקת היחידה לתלונות הציבור במשטרה. בבדיקת היחידה לא נמצא כל בסיס לטענות שהועלו [...].

הטענה כי "עמותת עטרת כוהנים פותחת וסוגרת תיקים במשטרה לתושבי מזרח ירושלים בגין עבירות בניה" משוללת כל יסוד, המשטרה איננה חוקרת כלל עבירות בנושאי בנייה בלתי חוקית וכפי שצוין כבר לעיל, הטיפול בנושאים אלו מסור כל כולו בידי הרשות המקומית".

יצוין כי עיריית ירושלים, רשות הטבע והגנים, משרד הבינוי והשיכון וחברת "מודיעין אזרחי" בחרו שלא להשיב על פניית עיר-עמים בעקבות ממצאי הדו"ח.

עיר עמים היא עמותה ישראלית בלתי-מפלגתית העוסקת במורכבות החיים בירושלים בהקשר של הסכסוך הישראלי-פלסטיני, ובעתידה הפוליטי של העיר. עיר עמים פועלת במגמה שירושלים תהיה עיר תקינה ושוויונית, תוך קידום התנאים לעתיד פוליטי יציב יותר בירושלים.

בשל מעמדה הסמלי והממשי של ירושלים כעירם של שני עמים ושלוש דתות, ומקומה הקובע בהשגת הסדר מדיני, מעמידה עיר עמים בראש מעייניה את ירושלים כעיר יציבה בה חולקים שני העמים, הישראלי והפלסטיני, עיר הדואגת לרווחתם ולכבודם של כל תושביה על קודשיהם ונכסיהם ההיסטוריים והתרבותיים.

הידע והמומחיות של עיר עמים בכל הקשור לתנאים הפוליטיים, הכלכליים והחברתיים בירושלים זמין לארגונים ופרטים כאחד, ביניהם רשויות המדינה והעוסקים בניהולה של העיר, וכן לאלה הלוקחים חלק בדיפלומטיה שמאחורי הקלעים והפועלים למציאת הסדרים פוליטיים עתידיים לגבי ירושלים.

לעיר עמים יחסי עבודה מתמשכים עם הקהילה הפלסטינית בירושלים; כן יש לעמותה קשרים שוטפים עם גורמים בכירים בקהילה הבינלאומית הפועלים למען העיר ועתידה.

**עיר עמים ליציבות, שוויון
ועתיד מדיני מוסכם בירושלים**

המלך ג'ורג' 27 ת.ד. 2239, ירושלים 94581
טלפון 02-6222858 | פקס 02-6233696
ir-amim.org.il | mail@ir-amim.org.il